

UQBAH Iqbal
NORDIN Hussin
AHMAD ALI Seman
Universiti Kebangsaan Malaysia

SEJARAH PERKEMBANGAN PELABURAN JEPUN DI MALAYSIA 1890-1980

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF JAPANESE INVESTMENT IN MALAYSIA 1890-1980

Artikel ini membincangkan sejarah perkembangan pelaburan Jepun di Malaysia antara tahun 1890 hingga 1980. Tahun 1890 dipilih tahun permulaan kerana pelaburan Jepun di Malaysia bermula dengan pelaburan di Borneo Utara pada tahun 1890. Tahun 1980 diambil sebagai tahun penutup kajian untuk melihat ciri-ciri pelaburan Jepun di Malaysia serta faktor tolakan dan tarikan yang terlibat sebelum zaman Tun Dr. Mahathir Mohamad. Sebelum Malaysia dibentuk pada tahun 1963, Tanah Melayu berada di bawah pentadbiran kolonial British, Sarawak di bawah pentadbiran 3 orang Rajah Sarawak dan Borneo Utara di bawah pentadbiran Syarikat Berpiagam Borneo Utara British. Walaupun selepas merdeka Persekutuan Tanah Melayu berhubungan erat dengan British, namun Tunku Abdul Rahman tetap menjalinkan kerjasama dengan Jepun untuk mengurangkan kebergantungan dengan British. Ini didorong oleh keperluan negara untuk mendapatkan sumber alternatif bagi pembangunan ekonomi. Hubungan ekonomi Malaysia dan Jepun diteruskan semasa zaman pentadbiran Tun Abdul Razak apabila Bantuan Pembangunan Rasmi (ODA) Jepun disalurkan ke Malaysia bagi membiayai sebahagian besar projek pembangunan negara. Hubungan ekonomi Malaysia dan Jepun diperkukuhkan lagi semasa zaman pentadbiran Tun Hussein Onn melalui penubuhan Persatuan Ekonomi Malaysia-Jepun (MAJECA) dan Persatuan Ekonomi Jepun-Malaysia (JAMECA). Kesenambungan pemikiran Pandang Ke Timur yang diteruskan oleh ketiga-tiga orang Perdana Menteri ini menyaksikan Jepun muncul sebagai pelabur asing terbesar Malaysia apabila Tun Dr. Mahathir Mohamad mengambil alih kepimpinan negara. Walaupun pengkaji melihat sudah terlalu banyak kajian terdahulu mengenai pelaburan Jepun di Malaysia, kajian ini akan dapat melengkapi kajian-kajian terdahulu melalui pengumpulan ciri-ciri pelaburan Jepun di Malaysia serta faktor tolakan dan tarikan yang terlibat sebelum dan selepas mencapai kemerdekaan bagi dijadikan rujukan para pengkaji selepasnya.

Katakunci: *Jepun, Malaysia, Pelaburan, Tunku Abdul Rahman, Tun Abdul Razak, Tun Hussein Onn*

This article discusses the historical development of Japanese investment in Malaysia between 1890 to 1980. 1890 was selected as beginning years because Japanese investment in Malaysia began with investments in North Borneo in 1890. 1980 was selected as closing years to look at the characteristics of Japanese investment in Malaysia as well as the push and pull factors that involved prior to the era of Tun Dr Mahathir Mohamad. Before the formation of Malaysia in 1963, Malaya was under the British colonial administration, Sarawak under the administration of 3 Rajah Sarawak and North Borneo under the administration of British North Borneo Chartered Company. After achieved its independent, the Federation of Malaya in touch closely with the British, but Tunku Abdul Rahman still collaborate with Japan to reduce the dependencies to British. This is driven by the needs of the nation to seek alternative resources for economic development. Malaysia and Japan economic relations continued during the administration of Tun Abdul Razak when Japanese Official development Assistance (ODA) channelled to Malaysia for the country's development projects financing. Economic relations with Japan strengthened during the administration of Tun Hussein Onn through the establishment of Malaysia-Japan Economic Association (MAJECA) and Japan-Malaysia-Japan Economic Association (JAMECA). The continuity of the Look-To-The-East idea by this three Prime Minister saw Japan emerge as the largest foreign investor in Malaysia when Tun Dr. Mahathir Mohamad took over the country's leadership. Although researcher saw there are already too much previous research on Japanese investment in Malaysia, this research will be able to complement previous studies through the collection of the characteristics of Japanese investment in Malaysia as well as the push and pull factors that involved before and after achieving independence for other researchers guidance.

Keywords: *Investment, Japan, Malaysia, Tunku Abdul Rahman, Tun Abdul Razak, Tun Hussein Onn*

Pengenalan

Pelaburan Jepun di Malaysia telah meningkat dengan ketara sejak liberalisasi peraturan pelaburan asing Jepun pada tahun 1969. Sebelum tahun 1960 terdapat hanya 15 buah firma Jepun di Malaysia. Menjelang tahun 1980-an, jumlah itu telah meningkat kepada hampir 300 buah firma dan jumlah pelaburan Jepun

di Malaysia berjumlah hampir 1 bilion ringgit. Jepun juga telah menggantikan Amerika Syarikat sebagai pelabur asing terbesar di Malaysia.¹ Kojima (1978) menyatakan bahawa dalam tahun 1960-an dan 1970-an, faktor utama menentukan pelaburan Jepun di negara-negara membangun adalah kelebihan perbandingan. Sektor perindustrian Jepun selepas Perang Dunia Kedua adalah berintensifkan buruh. Apabila pembangunan Jepun semakin pesat, kos tenaga kerja dan bahan-bahan juga meningkat, dan ini menyebabkan firma-firma Jepun mula memindahkan operasi mereka ke negara-negara membangun yang mempunyai bekalan buruh yang lebih banyak dan murah berbanding modal.

Ozawa (1979) pula menekankan kepentingan sumber asli yang terhad di Jepun. Beliau menyatakan bahawa bagi sebuah negara seperti Jepun yang mempunyai sumber asli yang terhad, untuk mengelakkan kekangan ini dari menghadkan pertumbuhan ekonomi, Jepun perlu memastikan pengeluaran bahan-bahan mentah yang murah dari luar negara melalui pelaburan langsung di negara-negara yang mempunyai bekalan sumber asli yang banyak. Pelaburan langsung ini adalah perlu kerana ia memberi kawalan secara langsung ke atas proses pengeluaran dan harga. Kerajaan Jepun memainkan peranan penting dalam memastikan pelaburan di luar negara berjaya melalui bantuan-bantuan yang diberikan seperti bantuan kewangan, bantuan pembangunan infrastruktur, membaiki imej Jepun di negara-negara membangun selepas Perang Dunia Kedua, bantuan lain melalui organisasi seperti Japanese Economic and Trade Organization (JETRO) dan sebagainya.

Antara tahun 1951 hingga 1979, Amerika Utara, Amerika Tengah dan Amerika Selatan adalah tiga kawasan yang paling penting bagi pelaburan Jepun, masing-masing mewakili 27 peratus, 26 peratus dan 18 peratus daripada pelaburan di luar negara Jepun. Sebahagian besar daripada pelaburan Jepun di rantau Asia adalah di kawasan ASEAN. Setiap negara ASEAN telah menarik pelaburan besar Jepun dengan Indonesia mewakili 64 peratus darinya atau 12 peratus daripada jumlah pelaburan Jepun di luar negara.² Pelaburan Jepun di negara-negara maju tertumpu dalam sektor perlombongan, perdagangan dan perbankan dan insurans. Di negara-negara membangun, pelaburan Jepun tertumpu dalam sektor perkilangan dan perlombongan.

Corak pelaburan Jepun di luar negara ini boleh dijelaskan dengan mudah. Memandangkan Jepun adalah sebuah negara dengan sumber asli yang terhad, satu motif penting dalam pelaburan luar negaranya adalah untuk mendapatkan bahan-bahan mentah dan bekalan mineral. Oleh itu perlombongan merupakan satu bidang yang penting bagi pelaburan Jepun di negara-negara yang kaya dengan sumber galian, tanpa mengira tahap KNK perkapita negara-negara ini. Jepun mempunyai pelaburan besar dalam sektor perdagangan dan perbankan dan insurans di Amerika Utara dan Eropah kerana ia merupakan pasaran kewangan yang maju, manakala di negara-negara membangun, pelaburan Jepun dalam sektor pembuatan adalah didorong oleh tenaga buruh yang murah, akses kepada bahan-bahan mentah dan keinginan

untuk melindungi pasaran tempatan.³

Pelaburan Jepun di Tanah Melayu, Borneo Utara dan Sarawak semasa era kolonial British, Dinasti Brooke dan Syarikat Berpiagam Borneo Utara British telah disentuh oleh ramai pengkaji sebelumnya, antara kajian penting ialah dari Yuen Choy Leng (1973, 1974, 2001), Yutaka Shimomoto (1986 & 1991), Lujijah @ Zuraidah Timbun (1988), Noihiin Garam@ Noraiha Abdullah (1990), Shiho Kato (1992), Kassim Thukiman (1992), Bob Reece (1998), Sabihah Osman (1998), Md. Saffie Abdul Rahim (2005, 2007), Mohammad Raduan b. Mohd. Ariff (2000) dan Yutaka Shimomoto dan K. Ravi Mandalam (2010). Kajian Paul H. Kratoska (1998) dan Yoshimura Mako (2008) tertumpu kepada dasar ekonomi Jepun di Tanah Melayu semasa Perang Dunia Kedua, dan kedua-dua kajian menegaskan tidak berlakunya sebarang pelaburan Jepun di Tanah Melayu semasa tempoh ini. Perkara yang sama juga ditekankan oleh Chee Peng Lim & Lee Poh Ping (1979), Khong Kim Hoong (2001), Mohamad Isa Othman (1992) dan Shakila Jacob (2008). Ooi Keat Gin (2010) pula menyentuh dasar ekonomi Jepun di Borneo Utara dan Sarawak semasa Perang Dunia.

Pelaburan Jepun di Persekutuan Tanah Melayu selepas mencapai kemerdekaan, diikuti pembentukan Malaysia selepasnya telah disentuh oleh ramai pengkaji sebelumnya, antara kajian penting ialah dari Chee Peng Lim & Lee Poh Ping (1979 & 1983), Mehmet Sami Denker (1990 & 1994), Makoto Anazawa (1994), Sumanthy a/p Murugaiah (1998) dan Md. Ali Hasan (1996). Walaupun pengkaji melihat sudah terlalu banyak kajian terdahulu, namun kajian ini akan dapat melengkapkan kajian-kajian terdahulu melalui pengumpulan corak pelaburan Jepun di Malaysia sebelum zaman pentadbiran Tun Dr. Mahathir Mohamad. Kaedah kajian yang digunakan adalah berdasarkan kaedah penelitian terhadap sumber-sumber yang diperolehi di perpustakaan dan Arkib Negara Malaysia. Pengolahan secara berbeza ini juga akan dapat memberikan kefahaman baru kepada para pembaca mengenai sejarah perkembangan pelaburan Jepun dalam tempoh masa kajian.

Pelaburan Jepun di Tanah Melayu Sebelum Perang Dunia Kedua

Ledakan harga getah antara tahun 1909-1912 telah mendorong Jepun untuk melabur dalam sektor getah Tanah Melayu.⁴ Sebelum tahun 1909, Jepun tidak terlibat aktif dalam pelaburan getah di Tanah Melayu kerana mereka berasa tidak yakin terhadap kemampuan dan bersikap rendah diri hasil tanggapan Jepun sebagai sebuah negara yang kurang maju oleh negara-negara Barat.⁵ Kepentingan Jepun pada getah membawa kepada penubuhan Japanese Planters' Association di Singapura pada tahun 1912⁶ dan Japanese Rubber Planters Association di Selangor pada tahun 1913.⁷ Johor menjadi negeri utama pelaburan getah Jepun kerana dasar pajakan tanah selama 999 tahun.⁸ Walaupun tidak penting dari segi bekalan untuk memenuhi permintaan pasaran

Jepktif dalam mengeksploitasi deposit ini kerana orang Eropah dan Cina sibuk dengan perlombongan bijih timah dan tidak menggemari perlombongan besi.¹³ Tidak seperti orang Eropah yang menggemari perlombongan cara kapal korek, orang Jepun tidak menjauhkan diri dari perlombongan cara tenaga manusia yang lebih menjerihkan.¹⁴ Oleh sebab ini, industri perlombongan besi dibiarkan terbuka kepada Jepun untuk dieksploitasi.¹⁵ Jepun mempunyai kepentingan terhadap bijih besi. Seiring dengan peningkatan pengeluarannya, import juga sentiasa meningkat.¹⁶ Disebabkan dorongan untuk memenuhi keperluan negara mereka, dan dengan momentum yang terhasil akibat sikap terbuka pihak berkuasa British, kedudukan Tanah Melayu yang berdekatan Jepun dan kualiti bijih yang baik, telah menarik usaha penglibatan Jepun ke Tanah Melayu.¹⁷

Sumbangan hasil tidak langsung daripada industri perlombongan besi Jepun kepada pembangunan Negeri-negeri Melayu Tidak Bersekutu juga penting. Duti yang dikenakan ke atas pelbagai barangan yang digunakan oleh lombong (contohnya kapal, pemetik api, kapal tunda, petrol, dan lain-lain) dan tenaga buruh mereka¹⁸ (seperti tembakau, minuman beralkohol) adalah sumber pendapatan tidak langsung. Kepentingan pendapatan tidak langsung ini dirumuskan oleh W.E. Pepys, Penasihat British di Johor.¹⁹ Penasihat British di Terengganu juga menyatakan kepada pihak High Commissioner akan sumbangan operasi NMC kepada ekonomi Terengganu.²⁰

Selain menyumbang kepada pembangunan tanah dan ekonomi di Negeri-Negeri Melayu Tidak Bersekutu, perlombongan besi Jepun juga membantu dalam memajukan industri keluli dan besi di Jepun.²¹ Semua bijih yang dilombong dan dihasilkan oleh Jepun di Tanah Melayu telah dieksport secara eksklusif ke Jepun.²² Oleh kerana semua syarikat besi Jepun yang beroperasi di Tanah Melayu merupakan cawangan atau gabungan dengan perusahaan yang mempunyai ibu pejabat di Jepun,²³ dibiayai oleh modal dari Jepun dan diuruskan oleh kakitangan Jepun, ia adalah normal bijih besi yang dihasilkan di Tanah Melayu adalah untuk kegunaan industri besi dan keluli Jepun. Ini membawa kepada monopoli Jepun kerana sumber besi Tanah Melayu memegang kepentingan utama di pasaran Jepun.

Dalam tahun 1920-an dan 1930-an, Tanah Melayu bersama-sama China telah membekalkan 90 peratus daripada bijih yang diperlukan untuk kegunaan relau bagas di Jepun.²⁴ Sebelum tahun 1921, hampir semua bijih besi yang diimport datang dari China. Bijih besi dari Tanah Melayu diimport oleh Jepun selepas tahun 1921. Sejak dari tahun itu bijih besi yang diimport dari Tanah Melayu memperlihatkan peningkatan yang berterusan sehingga menjelang Perang Dunia Kedua.²⁵ Dari segi kos pengangkutan, didapati pengangkutan dengan kapal api di Tanah Melayu adalah lebih murah daripada pengangkutan dengan keretapi di China. Dengan yang demikian kos pengangkutan bijih besi dari Tanah Melayu adalah lebih murah.²⁶

Perkembangan dalam industri fret perkapalan juga menyumbang

kepada peningkatan eksport bijih besi. Syarikat perlombongan Jepun yang beroperasi di Tanah Melayu memperoleh keadaan menguntungkan untuk penghantaran bijih ke Jepun dengan mengambil kesempatan ke atas kapal-kapal yang pulang ke negara asal mereka.²⁷ Kapal-kapal ini lebih suka mengambil kargo bijih pada kadar yang rendah daripada membiarkannya kembali kosong.²⁸ Selepas Tanah Melayu mengatasi China dalam senarai pembekal utama bijih besi ke Jepun, Yawata Iron Works (YIW), sebuah syarikat milik kerajaan Jepun yang membeli kebanyakan bijih besi dari Tanah Melayu telah menukar teknologi pengeluaran besi waja, supaya bersesuaian dengan bijih besi Tanah Melayu yang bermutu tinggi. Selama ini teknologi pengeluaran yang ada cenderung kepada bijih besi China yang rendah mutunya.²⁹

Pelaburan Jepun di Sarawak Sebelum Perang Dunia Kedua

Semasa tempoh pentadbiran Charles Brooke dan Vyner Brooke, mereka menghalang sebarang bentuk pelaburan daripada pelabur asing yang boleh mengugat kepentingan negeri.³⁰ Hasilnya, hanya terdapat sedikit syarikat-syarikat perniagaan yang kebanyakannya dimiliki oleh individu British sebelum Perang Dunia Kedua.³¹ Migrasi rakyat Jepun ke Sarawak bermula semasa zaman Charles Brooke (1868-1917) dan Vyner Brooke (1917-1941).³² Konglomerat Jepun, terutamanya Nissa Shokai mula melabur dalam penanaman getah di Sarawak menjelang tahun 1910-an, dan jumlah pendatang Jepun meningkat selepas itu.³³ Pada tahun 1929, Nissa Shokai diberikan konsesi untuk pembinaan jalan kereta api, penebangan kayu balak dan penjaan hidrod elektrik.³⁴

Pelaburan Jepun di Sarawak pada tahun 1935 mencecah \$2.5 juta, di mana 90% daripadanya adalah dalam penanaman getah.³⁵ Kebanyakan ladang-ladang getah Jepun di Sarawak ditubuhkan pada tahun 1920-an.³⁶ Selain itu menjelang tahun 1935, Jepun juga mempunyai kepentingan dalam ladang kopi, kelapa, buah-buahan, padi, ladang ternakan dan kolam ikan.³⁷ Dari segi peratusnya, ladang getah memegang 96.1%, padi memegang 2.9%, kopi memegang 0.5%, buah-buahan memegang 0.4% dan kelapa memegang 0.1%.³⁸ Walaupun kadar pengekalan padi bagi peneroka baru Jepun adalah sangat rendah, teknik-teknik perparitan dan kawalan serangga perosak yang diusahakan di estet Samarahan diambil sebagai model untuk petani tempatan.³⁹ Apabila Nissa Shokai menjalankan kajian sumber pertanian pada tahun 1930-an, skim perintis nanas dan pudina telah dilancarkan pada tahun 1935.⁴⁰ Menjelang bulan September 1941, komuniti Jepun yang kecil di Sarawak kelihatan tidak mendatangkan ancaman kepada keselamatan Sarawak. Populasi besar mereka terdapat di Sungai Samarahan di mana Nissa Shokai mempunyai sebuah ladang melebihi 5,000 ekar yang mengupah seramai 200 orang pekerja tempatan.⁴¹

Pelaburan Jepun di Sabah Sebelum Perang Dunia Kedua

Kedudukan geografi Borneo Utara yang merupakan sebuah kawasan laluan perdagangan bagi kapal yang ingin berdagang ke China dan Jepun telah menyumbang kepada sumber ekonomi yang lumayan. Bermula tahun 1881, penguasaan Borneo Utara oleh SBBUB tanpa peperangan membolehkan sistem ekonominya berkembang dengan pantas. Perkembangan Borneo Utara yang bergerak pantas ini telah mewujudkan masalah modal dan buruh yang menyebabkan SBBUB menghadapi masalah untuk memajukan sektor ekonomi Borneo Utara. Sebagai langkah awal mengatasinya, SBBUB telah mengalakkan pengambilan buruh luar serta mengalakkan pelabur luar untuk bekerja dan melabur di Borneo Utara. Semasa C.V. Creagh menjawat jawatan Gabenor Borneo Utara, beliau telah mengalakkan pengambilan buruh dan pelabur dari Asia Timur, khususnya dari Jepun bagi mengatasi masalah kekurangan tenaga kerja di Borneo Utara.⁴² Semasa era inilah pelabur Jepun telah masuk melabur di Borneo Utara.⁴³ Kebetulan pada masa itu juga proses pemodenan Meiji sedang memuncak di Jepun. Kerajaan Meiji telah memberi galakan kepada zaibatsunya untuk membuat pelaburan di luar Jepun.⁴⁴

Pelabur-pelabur Jepun dilihat cepat mengambil peluang untuk memperluaskan kegiatan ekonominya dan berpandangan jauh dalam mengeksploitasi sumber kekayaan Borneo Utara. Turut membanggakan apabila beberapa sumber-sumber pertanian yang mereka terokai seperti tidak diterokai oleh syarikat-syarikat Eropah. KTRE telah menjadi perintis kepada tanaman *manila hemp* yang kemudiannya menjadi hasil eksport Borneo Utara sebelum Perang Dunia Kedua. Hasil kelapa juga telah menjadi sumber tanaman yang mendapat perhatian pelabur Jepun. Pelabur Jepun turut menanam sumber-sumber pertanian yang menjadi hasil eksport utama Borneo Utara seperti getah, kelapa, tuba dan kapas.⁴⁵

Penglibatan pelabur Jepun dalam kegiatan pembalakan di Borneo Utara menjadikan mereka sebagai pembekal utama hasil balak ke Asia Timur. Dalam bidang perikanan, BFC juga telah menjadi sebuah syarikat perikanan utama di Borneo Utara sebelum Perang Dunia Kedua meletus tanpa wujudnya persaingan daripada pelabur-pelabur asing lain. Jelaslah bahawa buruh dan pelabur Jepun memainkan peranan penting dalam perkembangan ekonomi Borneo Utara sejak tahun 1884 lagi. Peranan orang Jepun sama ada sebagai pelabur mahupun petani dan buruh dalam pembangunan ekonomi Borneo Utara sememangnya tidak boleh dinafikan.

Migrasi Jepun juga mampu memberi saingan kepada pelabur Eropah. Mereka telah memecahkan tradisi dominan pelabur Eropah dalam pembangunan ekonomi Borneo Utara sebelum Perang Dunia Kedua. Dalam masa yang singkat, pelabur-pelabur Jepun ini berjaya menyaingi syarikat-syarikat besar kepunyaan pelabur Eropah yang terlebih dahulu bertapak di Borneo Utara.⁴⁶ Menjelang Perang Dunia Kedua, SBBUB masih tidak mengambil sebarang

tindakan ke atas pelaburan Jepun di Borneo Utara sehinggalah bulan Januari 1941 memandangkan ia memerlukan modal dan tenaga buruh Jepun dalam pembangunan ekonomi Borneo Utara.

Pelaburan Jepun di Malaysia Semasa Era Tunku Abdul Rahman

Pelaburan pertama Jepun di Persekutuan Tanah Melayu selepas mencapai kemerdekaan adalah berbentuk usahasama dalam pengeluaran tekstil pada tahun 1957.⁴⁷ Sehingga tahun 1958, terdapat sekurang-kurangnya 10 buah pejabat cawangan firma perdagangan Jepun di Persekutuan Tanah Melayu.⁴⁸ Pelaburan Jepun dalam sektor pembuatan Persekutuan Tanah Melayu bermula selepas tahun 1957.⁴⁹ Melalui usahasama dengan rakan kongsi tempatan, beberapa syarikat Jepun telah melabur dalam industri makanan, tekstil dan tembikar pada akhir tahun 1950-an. Menjelang tahun 1961, terdapat usahasama Jepun dalam pembuatan ubat gigi, kepingan asbestos, barangan laut, asid gultamik dan kepingan besi.⁵⁰

Keyakinan Jepun terhadap kestabilan politik Malaysia dapat dilihat melalui kewujudan sebanyak 40 buah syarikat perlombongan dan perindustrian yang bernilai RM 70 juta di Persekutuan Tanah Melayu dan Singapura pada awal tahun 1960-an. Pelaburan Jepun di Persekutuan Tanah Melayu pada masa ini tidak lebih daripada pelaburan oleh 26 syarikat.⁵¹ Pelaburan Jepun di Borneo Utara dan Sarawak pula tidak begitu mengalakkan dan hanya melibatkan beberapa buah syarikat berskala kecil di Borneo Utara yang bernilai RM 1 juta.⁵² Pelaburan Jepun yang berorientasikan eksport mula mengalir masuk ke Malaysia pada pertengahan tahun 1960, menumpukan terhadap pembinaan dan pembaikan kapal, pembuatan jam, barang permainan, jentera elektrik, dan bahagian serta komponen elektrik.⁵³

Projek-projek pelaburan Jepun ini dijalankan oleh konglomerat utama Jepun, biasanya sebagai usahasama dengan pemilik tempatan daripada dimiliki mereka sepenuhnya. Bermula dari awal tahun 1965, syarikat-syarikat memproses besi dan bahan mentah Jepun telah menunjukkan minat membuka kilang-kilang usahasama di Malaysia. Tahun 1965 juga menyaksikan semakin ramai pelabur Jepun memohon untuk mendirikan loji pemasangan kereta di Malaysia⁵⁴ bagi menampung industri kereta motor di Jepun yang sedang berkembang pesat.⁵⁵ Kejayaan Jepun memasarkan kereta ke luar negaranya menyebabkan mereka berusaha mencari jaminan bekalan bahan mentah.

Pada tahun 1960-an, usahasama Jepun dan Malaysia yang paling penting ialah penubuhan loji keluli Malayawata di Prai pada 1 Ogos 1967, bernilai RM 72 juta. Ia merupakan perusahaan tunggal yang paling besar di Malaysia malahan ia juga merupakan relau bagas yang pertama di Asia Tenggara.⁵⁶ Menjelang tahun 1969, pelaburan Jepun yang terbesar di Malaysia melibatkan Lombong Kuprum Mamut di cerun Gunung Kinabalu di Sabah.⁵⁷ Pelaburan Jepun dalam usahasama mula meningkat pada akhir tahun 1960-

an.⁵⁸ Terdapat hanya kira-kira lapan usahasama pada tahun 1962,⁵⁹ termasuk Malayawata Steelmill,⁶⁰ tetapi dari akhir tahun 1960-an, usahasama Jepun meningkat pesat. Pada tahun 1965, terdapat 22 usahasama di mana 13 darinya adalah dalam sektor perindustrian dan selebihnya dalam sektor perlombongan,⁶¹ pada tahun 1969 terdapat 46 usahasama⁶² dan ia meningkat kepada 189 usahasama menjelang 31 Mac 1970.⁶³

Aktiviti ekonomi di Jepun telah meningkat dengan ketara sejak tahun 1965 kesan daripada masalah kekurangan buruh, terutamanya dalam industri elektronik. Ia adalah sukar untuk menggunakan gadis-gadis muda dalam menjalankan operasi yang berkaitan dengan pembuatan produk elektronik. Ini menyebabkan banyak syarikat Jepun memutuskan untuk memulakan pengeluaran di luar negara untuk mengambil kesempatan daripada kos buruh yang rendah dan juga keistimewaan yang diberikan kepada eksport dari negara-negara membangun. Akhir tahun 1960-an dan awal 1970-an merupakan tempoh ekonomi Jepun berada pada tahap terbaik, dan dengan desakan dari Amerika Syarikat untuk Jepun untuk memainkan peranan lebih besar di Asia Tenggara,⁶⁴ suasana ini sesuai untuk pelaburan Jepun berkembang.

Pada tahun 1968, Jepun berada di tangga keempat dan pada tahun 1969, Jepun berada di tangga kelima dengan nilai mencecah RM 32.2 juta.⁶⁵ dalam kalangan negara-negara asing yang melabur di Malaysia. Kebanyakan pelaburan syarikat Jepun adalah dalam sektor pembuatan. Firma-firma Jepun terlibat dalam sektor petroleum dan kimia, keluli dan lain-lain logam, produk kayu, makanan, tekstil, elektrik dan elektronik, industri mesin pengangkutan.⁶⁶ Tumpuan pelaburan Jepun dalam sektor keluli dan lain-lain logam, petroleum dan kimia, dan produk kayu menunjukkan bahawa mereka tertumpu dalam pemprosesan sumber asli bagi membekalkan input untuk industri Jepun⁶⁷ berbanding membina industri yang produktif di Malaysia.⁶⁸ Pelaburan besar Jepun dalam Syarikat Daishowa Pulp⁶⁹ dan Syarikat Felda Oil Products⁷⁰ adalah contoh eksploitasi sumber asli oleh pelaburan Jepun.⁷¹ Pelaburan Jepun antara tahun 1957 hingga 1970 adalah ditentukan oleh keperluan ekonomi Jepun.⁷² Hakikat ini dibuktikan dengan penglibatan sebahagian besar syarikat Jepun dalam perdagangan asing berbanding pasaran tempatan.⁷³

Firma-firma perdagangan atau Sogo Shosha⁷⁴ memainkan peranan dalam pelaburan modal dan aspek pemasaran di Malaysia. Dalam perkongsian yang melibatkan firma-firma perdagangan, majoriti daripada mereka adalah firma-firma perdagangan yang besar seperti Mitsubishi Corporation, Mitsui Co. Ltd., Marubeni Corporation, Sumimoto Co. Ltd., Nissho-Iwai Co. Ltd., Ataka Co. Ltd. (kini bergabung dengan C. Itoh Co. Ltd.), C. Itoh Co. Ltd. dan Nichimen Co. Ltd.⁷⁵ Firma-firma perdagangan ini terlibat dalam semua jenis aktiviti pembuatan, seperti pembuatan keluli, tekstil, bahan kimia pertanian, pembinaan kapal dan sebagainya.⁷⁶ Firma-firma perdagangan ini sudah pasti akan meningkatkan penglibatan mereka di Malaysia apabila hubungan kedua-dua pihak berkembang di masa hadapan.

Dari tahun 1950-an ke 1960-an, strategi penggantian import Malaysia⁷⁷ menyaksikan firma-firma Jepun berminat dalam mengembangkan dan melindungi pegangan pasaran tempatan mereka.⁷⁸ Ini kerana mereka kekurangan sumber kewangan akibat sekatan pertukaran asing di Jepun dan juga menggunakan rangkaian pemasaran tempatan rakan kongsi mereka. Sogo Shosha juga terlibat sebagai rakan kongsi pelaburan⁷⁹ dengan menubuhkan anak syarikat yang dilindungi oleh tarif di Malaysia bagi membekalkan pasaran tempatan.⁸⁰ Contohnya adalah industri elektrik dan elektronik Jepun yang menubuhkan anak-anak syarikat seperti Matsushita, Sanyo, dan Sharp. Industri lain Jepun yang penting pada tahun 1960-an adalah pembuatan berasaskan sumber kayu. Bagi firma-firma Jepun yang tertakluk kepada kawalan pertukaran asing yang ketat oleh Kementerian Kewangan, pelaburan Jepun umumnya tidak digalakkan sehingga akhir tahun 1960-an.⁸¹

Terdapat beberapa faktor-faktor tarikan yang dilihat menyumbang kepada kemasukan semula pelaburan Jepun di Malaysia selepas era kolonial, antaranya ialah gesaan Tunku Abdul Rahman supaya Jepun melakukan kerjasama lebih erat dalam bidang ekonomi dan politik di Asia Tenggara, Jepun tidak mengalami siri rundingan yang panjang mengenai isu pampasan perang dengan kerajaan Persekutuan Tanah Melayu, hubungan perniagaan yang erat antara komuniti Cina dan usahawan Jepun dan pakej pelaburan menarik yang diperkenalkan kerajaan untuk pelaburan asing. Misalnya pada tahun 1967, kerajaan telah menubuhkan MIDA⁸² untuk menggalakkan kemajuan perindustrian. Selain itu terdapat juga Ordinan Taraf Perintis 1958⁸³ dan Akta Galakan Pelaburan 1968.⁸⁴ Usaha-usaha menambahkan kemudahan infrastruktur juga telah dilakukan di dalam Rancangan Malaysia Pertama (1966-70). Dari tahun 1950-an ke 1960-an, strategi penggantian import Malaysia⁸⁵ menyaksikan firma-firma Jepun berminat dalam mengembangkan dan melindungi pegangan pasaran tempatan mereka.⁸⁶

Dari sudut faktor-faktor tolakan pula, Jepun dilihat memerlukan bekalan sumber bahan mentah yang berterusan dan pasaran bagi pembangunan ekonominya selepas Perang Dunia Kedua. Dalam waktu yang sama Perdana Menteri Ikeda juga mendapati rantau Asia Tenggara dan Eropah akan menjadi bertambah penting kepada Jepun di masa hadapan.⁸⁷ Jepun menyedari bahawa pasaran baru dan bekalan bahan mentah banyak terletak di luar Amerika Syarikat terutamanya di negara-negara Asia Tenggara. Perubahan dasar luar Jepun lebih nyata berlaku selepas tahun 1960-an apabila ia bebas daripada pengaruh Amerika Syarikat.⁸⁸ Aktiviti ekonomi di Jepun juga telah meningkat dengan ketara sejak tahun 1965 kesan daripada masalah kekurangan buruh, terutamanya dalam industri elektronik.

Pelaburan Jepun Di Malaysia Semasa Era Tun Abdul Razak Dan Tun Hussein Onn

Pelaburan Jepun di Malaysia berkembang pesat semasa pentadbiran Tun Abdul Razak⁸⁹ dan Tun Hussein Onn, yang berpandangan bahawa lebih banyak wang yang kerajaan ada, lebih cepat pembangunan boleh dijalankan.⁹⁰ Selepas tahun 1970, pelabur Jepun mula melabur melalui usahama dengan organisasi kerajaan⁹¹ seperti Perbadanan Nasional Bhd. (PERNAS),⁹² Majlis Amanah Rakyat (MARA) dan Lembaga Kemajuan Tanah Persekutuan (FELDA). Ini selaras dengan dasar DEB yang menekankan kepada penglibatan golongan Bumiputera. Pada tahun 1972, pelaburan Jepun dipindahkan mengikut pelan Tanaka.⁹³ Pelan ini mengalakkan pemindahan industri tertentu ke luar negara dan industri-industri ini pada dasarnya melibatkan tanah, buruh, intensif pencemaran⁹⁴ dan industri-industri yang menggunakan tenaga kerja berkemahiran rendah, seperti sektor tekstil. Sementara industri-industri ini digalakkan ke luar negara, kerajaan Jepun menggalakkan pertumbuhan industri berteknologi tinggi di Jepun.⁹⁵

Pada awal tahun 1970-an, majlis perniagaan yang paling berprestij di Jepun telah mencadangkan penyusunan strategik ekonomi Jepun dalam dekad itu. Proses pembuatan yang rendah nilai dan pencemaran tinggi akan dieksport manakala industri yang bersih dan berteknologi tinggi akan dibangunkan di Jepun. Tambahan pula, krisis minyak dunia tahun 1973-1974 telah mempercepatkan pelaburan Jepun ke luar negara dan kebergantungannya terhadap negara-negara lain bagi input industri dan komoditi pertanian. Peningkatan nilai tanah di Jepun adalah satu lagi faktor yang menolak industri Jepun ke Malaysia. Pelaburan berorientasikan sumber adalah lebih ketara memandangkan terdapat sumber bahan mentah yang banyak di Malaysia. Jenis pelaburan ini diambil untuk meningkatkan pengeluaran sumber bahan mentah yang diperlukan oleh Jepun, dan dengan itu membantu untuk memastikan aliran masuk input bahan untuk industri Jepun. Memandangkan kepentingan sumber asli terhadap negara yang kekurangan sumber seperti Jepun, pelaburan Jepun dalam sektor ini dijangka akan terus meningkat.⁹⁶

Selepas tahun 1970, pelabur Jepun mula mencari peluang untuk meningkatkan pegangan pasaran dan daya saing eksport atas dasar tenaga buruh murah dan suasana pelaburan yang ditawarkan oleh Malaysia.⁹⁷ Ini menyumbang kepada gelombang pertama pelaburan Jepun dalam sektor pembuatan di Malaysia pada awal tahun 1970-an.⁹⁸ Masalah peningkatan kos pengeluaran⁹⁹ akibat kenaikan gaji telah diburukkan lagi oleh kenaikan nilai yen Jepun pada tahun 1971.¹⁰⁰ Hasilnya, industri berinsentifkan buruh Jepun menghadapi kemungkinan kehilangan pasaran asing dan domestik kecuali pusat eksport ditubuhkan di luar negara.¹⁰¹

Terdapat peningkatan besar dalam pelaburan Jepun, terutamanya dalam sektor tekstil, elektrik dan elektronik. Kedua-duanya adalah industri

yang memerlukan buruh murah. Selain daripada sektor pembuatan, firma-firma Jepun juga terlibat dalam sektor pembinaan, perdagangan, kewangan dan insurans.¹⁰² Modal kewangan Jepun, iaitu modal perbankan, menjadi lebih penting dalam tempoh ini. Pertumbuhan dalam sektor pembinaan telah menyumbang kepada pelaksanaan Rancangan Malaysia Kedua¹⁰³ dan Ketiga¹⁰⁴ bagi projek-projek seperti lebuh raya, lapangan terbang, pelabuhan, bandar-bandar baru dan perkembangan infrastruktur lain.¹⁰⁵ Semua infrastruktur ini bertujuan mewujudkan suasana yang menarik bagi pelaburan asing, khususnya dari Jepun.¹⁰⁶

Peningkatan besar yang pertama bagi pelaburan Jepun berlangsung dari tahun 1973 hingga 1976 dengan penubuhan banyak syarikat dalam industri litar bersepadu.¹⁰⁷ Jepun juga melihat industri tekstil dan kilang penghasilan barangan elektronik boleh dipindahkan ke Malaysia.¹⁰⁸ Pada tahun 1973, sektor elektronik Jepun mempunyai sebanyak 17 buah kilang dan ini menempatkannya di tempat pertama berbanding sektor-sektor lain, tetapi dari segi modal ia menduduki tempat ketiga dengan modal sebanyak RM 40.5 juta.¹⁰⁹ Hampir 63 peratus dari keseluruhan modal yang dilaburkan oleh Jepun dalam sektor elektronik di Malaysia dimiliki oleh Kumpulan Elektronik Matsushita, iaitu sebanyak RM 25 juta.¹¹⁰ Menjelang bulan Ogos 1973, terdapat sebanyak 68 buah syarikat usahasama Jepun di Malaysia,¹¹¹ dan 58 lagi telah diluluskan penubuhannya.¹¹² Pada pertengahan tahun 1970-an, pelaburan dalam industri tekstil berkembang pesat, dengan penubuhan Kumpulan Pen (Toray) dan Kanebo di Zon Perdagangan Bebas Prai di Pulau Pinang, serta Toyobo di Perak dan Kedah.¹¹³ Walau bagaimanapun, industri kayu masih lagi yang terbesar dari segi bilangan projek¹¹⁴ Walaupun kilang industri tekstil cuma 9 buah, namun dari segi modal ia menduduki tempat kedua berbanding dengan modal sektor-sektor lain Jepun di Malaysia. Jumlah modalnya setakat tahun 1973 ialah RM 49.7 juta.¹¹⁵

Sejak tahun 1970, modal Jepun merupakan sumber terbesar pelaburan asing di Malaysia dengan modal berjumlah RM 155 juta atau sebanyak 30.5 peratus daripada jumlah pelaburan baru sebanyak RM 508.3 juta di dalam syarikat perintis antara tempoh tahun 1970 hingga 1976. Penghujung tahun 1976 menunjukkan pelaburan Jepun dalam projek pengeluaran yang diluluskan di sektor pembuatan berjumlah RM 434.7 juta, meliputi sebanyak 27.4 peratus daripada jumlah keseluruhan pelaburan asing dalam projek pengeluaran yang diluluskan. Menjelang hujung bulan Jun 1978, terdapat sebanyak 214 syarikat berkaitan Jepun yang diluluskan. Ini menjadikan Jepun sebagai peneraju pelabur dalam sektor pembuatan Malaysia. Dalam sektor bukan pembuatan, terdapat sebanyak 40 syarikat usahasama Jepun dalam sektor perlombongan, kewangan, pembinaan dan perkhidmatan-perkhidmatan lain.¹¹⁶

Salah satu objektif penting DEB adalah membetulkan ketidakseimbangan ekonomi dan struktur antara wilayah di Malaysia. Memandangkan jurang serantau tersebut, kerajaan telah melakukan usaha

intensif untuk memperbaiki kedudukan relatif negeri-negeri miskin, iaitu Kedah, Perlis, Kelantan dan Terengganu.¹¹⁷ Salah satu strategi yang digunakan untuk mencapai matlamat ini adalah peruntukan insentif khas fiskal kepada firma-firma Jepun yang bersedia untuk menempatkan operasi mereka di kawasan-kawasan yang kurang maju.¹¹⁸ Walau bagaimanapun, kebanyakan firma-firma Jepun masih memilih untuk menempatkan operasi mereka di negeri-negeri yang lebih maju, khususnya Selangor, Pulau Pinang, Johor dan Perak.¹¹⁹

Pemilihan operasi firma-firma Jepun di kawasan Pantai Barat adalah kerana dari segi sejarah, kawasan Pantai Barat terlebih dahulu dimajukan oleh pihak British. Ini diikuti oleh perkembangan kegiatan perlombongan yang berpusat di Pantai Barat. Dengan itu kawasan Pantai Barat telah pun menerima masuk para pelabur asing untuk mengusaha dan memajukan kegiatan ekonomi mereka sejak zaman British lagi. Kemudahan infrastruktur yang lebih maju di kawasan Pantai Barat turut membantu menarik minat pelabur Jepun. Di Malaysia, kebanyakan penduduknya lebih suka berhijrah ke bandar-bandar besar seperti Kuala Lumpur, Johor Bahru dan Georgetown. Ini menyebabkan kawasan bandar menjadi sesak dengan lebih penduduk. Oleh kerana lokasi perindustrian hampir dengan bandar-bandar besar, ia memberi kelebihan kepada pelabur Jepun untuk mendapatkan tenaga buruh yang murah.

Pengenalan Zon-Zon Perdagangan Bebas (FTZs)¹²⁰ dan insentif khas untuk industri elektronik dan industri berintensif buruh yang lain telah mewujudkan suasana baik bagi firma-firma berorientasikan eksport Jepun.¹²¹ Pada awal tahun 1970-an, firma-firma elektrik dan elektronik Jepun yang berorientasikan eksport menempatkan operasi mereka dalam Zon Perdagangan Bebas, terutamanya di Selangor.¹²² Melalui Rancangan Malaysia Pertama dan Kedua, kilang-kilang Jepun telah diberikan peluang untuk mengalihkan operasi mereka ke kawasan-kawasan baru yang dibangunkan. Sebelum ini, kilang-kilang Jepun hanya terhad di Pulau Pinang dan Kuala Lumpur. Kerajaan telah membuka dan merancang kawasan perusahaan baru di Seremban, Melaka, Ipoh dan Kuala Kangsar.¹²³

Pada akhir tahun 1970-an, pelaburan Jepun di Malaysia dilihat tertumpu kepada sektor tekstil dan elektronik.¹²⁴ Memandangkan kebanyakan firma-firma Jepun tidak terlibat dalam industri berat atau yang menggunakan teknologi tinggi, maka mereka terlibat dalam sektor penggantian import. Industri tekstil masih pendahulu dari segi jumlah pelaburan, diikuti oleh elektrik dan elektronik dan kayu. Dari segi bilangan projek, industri kayu mendahului, diikuti oleh elektrik dan elektronik, tekstil dan bahan kimia.¹²⁵ Pelaburan firma-firma Jepun dalam sektor penggantian import dan berorientasikan eksport mencerminkan strategi perindustrian dualistik.¹²⁶ Jumlah pekerja dalam sektor pembuatan Jepun di Malaysia pada akhir tahun 1978 ialah seramai 216 ribu orang. Pada bulan Disember 1978, pelaburan Jepun dalam projek-projek yang diluluskan dalam sektor pembuatan berjumlah RM 648.8 juta, menyumbang

25 peratus daripada jumlah keseluruhan.¹²⁷ Kredit kewangan Jepun dalam jumlah yang besar ke Malaysia juga telah membantu untuk membiayai projek-projek pembangunan Malaysia pada masa ini.¹²⁸

Menjelang bulan April 1979, sebanyak 218 projek dengan kepentingan Jepun telah diluluskan dan lebih kurang 146 projek telah memulakan operasi di Semenanjung Malaysia. Aktiviti utama syarikat-syarikat Jepun adalah dalam pengeluaran tekstil dan produk tekstil, peralatan pengangkutan, elektrik dan elektronik, pengilangan makanan, logam asas dan sebagainya.¹²⁹ Menjelang akhir tahun 1979, terdapat sebanyak 254 perusahaan Jepun di Semenanjung Malaysia yang melibatkan industri pembuatan, perlombongan, perdagangan, kewangan, insurans, dan syarikat pembinaan, termasuk 20 syarikat gabungannya.¹³⁰ Daripada 254 perusahaan ini, 146 daripadanya diklasifikasikan dalam industri pembuatan.¹³¹ Di Malaysia Timur pula, terdapat 51 buah syarikat berkaitan Jepun, dengan 9 daripadanya terlibat dalam industri pembuatan.¹³² Kerana faktor sejarah, Singapura dan British telah menjadi sumber pelaburan asing paling penting untuk sektor pembuatan di Malaysia. Namun peranan Jepun telah meningkat dengan pesat menjelang akhir tahun 1979¹³³ dengan menggantikan Singapura sebagai pelabur terbesar di Malaysia. Jumlah pelaburannya bernilai RM 243.1 juta berbanding Singapura dengan nilai RM 215.9 juta.¹³⁴

Kesemua Sogo Shosha mempunyai penglibatan di Malaysia dalam tempoh ini. Selain kegiatan import dan eksport pelbagai komoditi, Mitsubishi juga aktif dalam pembangunan sumber tempatan termasuk minyak dan gas. Mitsubishi adalah rakan kongsi projek gas asli cecair terbesar Malaysia di Bintulu, Sarawak. Pelaburan Mitsubishi di Malaysia adalah dalam bidang percetakan dan pembungkusan, pembuatan keluli dan besi, perlombongan, pembuatan peralatan muzik, papan lapis, produk elektrik dan produk-produk berasaskan kayu.¹³⁵ Setakat tahun 1980-an Mitsui mempunyai bilangan usahasama terbesar di Malaysia. Syarikat-syarikat usahasanya terlibat dalam pelbagai bidang seperti pembuatan keluli dan besi, tekstil, produk elektrik, penghasilan kenderaan, jentera, perladangan dan produk kimia.¹³⁶

C.Itoh pula terlibat aktif dalam sektor perdagangan dan mempromosikan usahasama dalam sektor pembuatan.¹³⁷ Marubeni pula terlibat dalam usahasama sektor pembuatan dan pertanian.¹³⁸ Sumimoto pula terlibat dalam pembangunan dan mempromosikan industri pembuatan tempatan yang melibatkan kayu, getah dan lain-lain industri berasaskan pertanian.¹³⁹ Nissho-Iwai pula terlibat dalam sektor perdagangan di Malaysia. Dengan empat pejabatnya di Malaysia Timur, ia terlibat dalam kegiatan pengeksportan kayu balak. Toyo Menka pula terlibat dalam usahasama Malaysian Sheet Glass Sdn. Bhd., yang merupakan pengeluar kaca terbesar di Malaysia.¹⁴⁰ Syarikat-syarikat gabungan Nichimen di Malaysia sehingga tahun 1980-an terlibat dalam pembuatan resin PVC, paip PVC, perabot kayu, enjin diesel dan peralatan pertanian.¹⁴¹ Kanematsu-Gosho pula terlibat dalam usahasama sektor

pembuatan dan perkapuan.¹⁴²

Bagi membantu kegiatan pelaburan firma-firma Jepun dan juga Sogo Shosha, bank-bank Jepun yang mempunyai pejabat di Malaysia ialah Bank Tokyo, Bank Mitsui, Bank Sanwa, Bank Industri Jepun, Bank Dai-Ichi Kangyo dan Bank Tokai. Jepun juga mempunyai pegangan ekuiti dalam bank tempatan Amanah-Chase Merchant Bank Ltd. (pegangan Mitsubishi Bank 9 peratus), Aseanbankers Malaysia Bhd. (pegangan Bank Dai-Ichi Kangyo 5.5 peratus), Asian International Merchant Bankers Bhd. (pegangan Bank Fuji 15 peratus), Bumiputra Merchant Bankers Bhd. (pegangan Bank Tokyo 7.5 peratus), D & C Nomura Merchant Bank Bhd. (pegangan Nomura Securities Co. Ktd. 30 peratus, pegangan Bank Mitsui Ltd 10 peratus), UDA Merchant Bank Bhd. (pegangan Bank Industri Jepun 10 peratus), Pertanian Baring Sanwa Multinational Berhad. (pegangan Bank Sanwa 16 peratus).¹⁴³ Bagi mengurangkan risiko perniagaan, Jepun juga memegang kepentingan dalam syarikat-syarikat insurans di Malaysia. Syarikat-syarikat insurans dengan pegangan Jepun di Malaysia ialah Jerneh Insurance Corp. Sdn. Bhd., Malaysia & Nippon Insurance Bhd., Sumimoto Marine & Fire Insurance Co. Ltd., Taisho Marine & Fire Insurance (M) Sdn. Bhd., The Tokio Marine & Fire Insurance Co. Ltd., Yasuda Fire & Marine Insurance Co. Ltd.¹⁴⁴

Menjelang tahun 1980-an, Honda, Yamaha, Toyota, Suzuki, Mazda, Matshushita, Toshiba, Hitachi, Sony dan lain-lain syarikat gergasi pembuatan Jepun telah mendirikan kilang mereka di Malaysia.¹⁴⁵ Jumlah pegangan ekuiti Jepun adalah yang kedua tertinggi berbanding negara-negara asing lain dalam projek yang diluluskan di Malaysia. Hanya Singapura mencatatkan bilangan kelulusan projek, peluang pekerjaan dan modal ekuiti yang lebih tinggi daripada Jepun.¹⁴⁶ Sepanjang tempoh tahun 1971-1980, usahasama Jepun telah ditubuhkan di Malaysia dalam sektor pembuatan, pertanian, perikanan dan perhutanan, perbankan, perdagangan, pembinaan, perlombongan, pergudangan, hartanah, perkhidmatan dan pengangkutan.¹⁴⁷

Terdapat beberapa faktor-faktor tarikan yang dilihat menyumbang kepada kemasukan pelaburan Jepun di Malaysia semasa tempoh pentadbiran Tun Abdul Razak dan Tun Hussein Onn. Sejak awal tahun 1970-an, polisi-polisi kerajaan telah ditetapkan bertujuan menarik lebih ramai pelabur Jepun.¹⁴⁸ Misalnya pengenalan Zon-Zon Perdagangan Bebas (FTZs)¹⁴⁹ dan insentif khas untuk industri elektronik dan industri berintensif buruh yang lain telah mewujudkan suasana baik bagi firma-firma berorientasikan eksport.¹⁵⁰ Selain itu penubuhan MAJECA di Malaysia, bekalan tenaga buruh murah, pembinaan infrastruktur yang lebih lengkap di Malaysia, faedah usahasama antara pelabur Jepun dan usahawan tempatan serta peranan penting cawangan bank-bank Jepun dan syarikat-syarikat insurans Jepun yang bertapak di Malaysia juga membantu pengembangan pelaburan Jepun pada masa ini.

Terdapat juga beberapa faktor-faktor tolakan yang dilihat menyumbang kepada kemasukan pelaburan Jepun di Malaysia semasa tempoh pentadbiran

Tun Abdul Razak dan Tun Hussein Onn. Antaranya ialah pengiktirafan Jepun terhadap ASEAN yang mewujudkan Doktrin Fukuda, masalah peningkatan kos pengeluaran di Jepun akibat kenaikan gaji dan kenaikan nilai yen Jepun pada tahun 1971, peranan pelan Tanaka dalam membantu pemindahan industri Jepun yang tidak penting ke luar negara,¹⁵¹ masalah krisis minyak tahun 1973-1974 yang telah mempercepatkan pelaburan Jepun ke luar negara kerana kebergantungannya terhadap negara-negara lain bagi input industri dan komoditi pertanian, peningkatan nilai tanah di Jepun, penubuhan JAMECA di Jepun dan penubuhan Japan Overseas Enterprises Association (JOEA) di Jepun pada tahun 1974.

Kesimpulan

Jepun mula tertarik dengan pelaburan di Tanah Melayu berikutan ledakan harga getah dunia antara tahun 1909-1911. Walaupun pelaburan Jepun tidak memberikan kesan besar terhadap industri penanaman getah, perikanan dan bauksit di Tanah Melayu, namun sebaliknya berlainan pula dengan pelaburan bijih besi Jepun yang membantu dalam memajukan industri keluli dan besi di Jepun. Lombong besi Jepun menyumbang kepada pembangunan Negeri-negeri Melayu Tidak Bersekutu dengan mewujudkan sumber pendapatan baru dan juga membantu British dalam membangunkan ekonomi Negeri-negeri Melayu Tidak Bersekutu. Ini menyebabkan tiada halangan dari British ke atas aktiviti perlombongan Jepun.

Pelaburan Jepun di Sarawak pula bermula dengan pelaburan konglomeratnya dalam penanaman getah menjelang tahun 1910-an. Hubungan baik antara Nissa Shokai dan Rajah Vyner Brooke menyebabkan mereka berupaya mendapat hak konsesi untuk carigali mineral, namun kerajaan Sarawak menolak perluasan aktiviti Nissa Shokai kerana melibatkan kepentingan British. Selain itu, Jepun juga mempunyai kepentingan dalam ladang kopi, kelapa, buah-buahan, padi, ladang ternakan dan kolam ikan. Di Borneo Utara, pelabur-pelabur Jepun tidak mendapat halangan dari SBBUB dalam pelaburan industri pertanian, perlombongan, pembalakan dan perikanan kerana ia memerlukan modal dan tenaga buruh Jepun dalam pembangunan ekonomi Borneo Utara.

Pelaburan pertama Jepun di Persekutuan Tanah Melayu selepas perang adalah berbentuk usahasama. Melalui usahasama dengan rakan kongsi tempatan, beberapa syarikat Jepun telah melabur dalam industri makanan, tekstil dan tembikar pada akhir tahun 1950-an. Menjelang tahun 1961, terdapat usahasama Jepun dalam pembuatan ubat gigi, kepingan asbestos, barangan laut, asid gultamik dan kepingan besi. Pelaburan Jepun yang berorientasikan eksport mula mengalir masuk ke Malaysia pada pertengahan tahun 1960, menumpukan terhadap pembinaan dan pembaikan kapal, pembuatan jam, barang permainan, jentera elektrik, dan bahagian serta komponen elektrik.

Projek-projek pelaburan Jepun ini dijalankan oleh konglomerat utama Jepun, biasanya sebagai usahasama dengan pemilik tempatan daripada dimiliki mereka sepenuhnya.

Pelaburan Jepun dalam usahasama mula meningkat pada akhir tahun 1960-an. Terdapat hanya kira-kira lapan usahasama pada tahun 1962, termasuk Malayawata Steelmill, tetapi dari akhir tahun 1960-an, usahasama Jepun meningkat pesat. Pada tahun 1965, terdapat 22 usahasama di mana antaranya 13 dalam sektor perindustrian dan selebihnya dalam sektor perlombongan, pada tahun 1969 terdapat 46 usahasama dan ia meningkat kepada 189 usahasama menjelang 31 Mac 1970. Kebanyakan syarikat Jepun adalah dalam sektor pembuatan. Firma-firma Jepun terlibat dalam sektor petroleum dan kimia, keluli dan lain-lain logam, produk kayu, makanan, tekstil, elektrik dan elektronik, industri mesin pengangkutan. Tumpuan pelaburan Jepun terarah kepada pemprosesan sumber asli bagi membekalkan input untuk industri Jepun.

Pelaburan Jepun di Malaysia berkembang pesat semasa pentadbiran Tun Abdul Razak dan Tun Hussein Onn, yang berpandangan bahawa lebih banyak wang yang kerajaan ada, lebih cepat pembangunan boleh dijalankan. Selepas tahun 1970, pelabur Jepun mula melabur melalui usahama dengan organisasi kerajaan selaras dengan dasar DEB yang menekankan kepada penglibatan golongan Bumiputera. Peningkatan besar yang pertama bagi pelaburan Jepun berlangsung dari tahun 1973 hingga 1976 dengan penubuhan banyak syarikat dalam industri litar bersepadu. Menjelang bulan April 1979, sebanyak 218 projek dengan kepentingan Jepun telah diluluskan dan lebih kurang 146 projek telah memulakan operasi di Semenanjung Malaysia. Aktiviti utama syarikat-syarikat Jepun adalah dalam pengeluaran tekstil dan produk tekstil, peralatan pengangkutan, elektrik dan elektronik, pengilangan makanan, logam asas dan sebagainya.

Menjelang akhir tahun 1979, terdapat sebanyak 254 perusahaan Jepun di Semenanjung Malaysia yang melibatkan industri pembuatan, perlombongan, perdagangan, kewangan, insurans, dan syarikat pembinaan, termasuk 20 syarikat gabungannya. Daripada 254 perusahaan ini, 146 daripadanya diklasifikasikan dalam industri pembuatan. Di Malaysia Timur pula, terdapat 51 buah syarikat berkaitan Jepun, dengan 9 daripadanya terlibat dalam industri pembuatan. Kesemua Sogo Shosha mempunyai penglibatan di Malaysia dalam tempoh ini. Bank-bank Jepun juga mempunyai pejabat di Malaysia bagi membantu kegiatan pelaburan firma-firma Jepun dan juga Sogo Shosha. Bagi mengurangkan risiko perniagaan, Jepun juga memegang kepentingan dalam syarikat-syarikat insurans di Malaysia. Sepanjang tempoh tahun 1971-1980, usahasama Jepun telah ditubuhkan di Malaysia dalam sektor pembuatan, pertanian, perikanan dan perhutanan, perbankan, perdagangan, pembinaan, perlombongan, pergudangan, hartanah, perkhidmatan dan pengangkutan.

Nota Akhir

1 Chee Peng Lim & Lee Poh Ping, Japanese Direct Investment in Malaysia, with Special Reference to Japanese Joint Ventures dlm. Suelo Sekiguchi (pnyt.), *ASEAN - JAPAN RELATIONS Investment*, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1983, hlm. 61.

2 Chew Soon Beng & Pushpa Thambipillai, Japan and Southeast Asia dlm. Manfred Pohl (pnyt.), *Japan 1980/81: Politics and Economy*, Issued under the auspices of the Institute of Asian Affairs and Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, Maruzen Asia, 1981, hlm. 164.

3 Ibid., hlm. 165.

4 Yuen Choy Leng, Japanese Rubber and Iron Investments in Malaya, 1900-1941 dlm. Wolf Mendl (pnyt.), *Japan and South East Asia: From the Meiji Restoration to 1945*, London, Routledge, 2001, hlm. 126, 127, 132. Pada masa ini Jepun telah memasuki industri perdagangan getah dengan menghasilkan tayar basikal dan kasut getah. Lih. juga fail Setiausaha Kerajaan Negeri Sembilan No. K.P. 1188-1910, *Application by Y. Tatematsu, a Japanese man, for 55 acres of state land at Senaling for para rubber cultivation*, 22 April 1910. Lih. juga surat dari Acting Treasurer, F.M.S. E.M. Baker kepada The Secretary to Resident, Negeri Sembilan bertarikh 15 Jun 1910, Loan to Japanese Coffee Estate dlm. fail Setiausaha Kerajaan Negeri Sembilan No. FEDERAL 1769-1910, *Failure of the Japanese Coffee Estate to pay an instalment of \$2000, including interest, which was due on the 1st June, '10. Reports :-*, 13 Jun 1910. Terdapat juga penglibatan orang Jepun dalam ladang kopi di Negeri Sembilan pada tahun 1910. Dalam surat ini dinyatakan E.M. Baker, Wakil Bendahari Negeri-Negeri Melayu Bersekutu memaklumkan kepada Setiausaha Residen Negeri Sembilan berkenaan bayaran bulanan sebanyak \$2000 beserta faedahnya sebanyak \$50 oleh ladang kopi Jepun yang sepatutnya dibayar pada 1 Jun 1910 masih belum dijelaskan walaupun pengurusnya telah dimaklumkan secara bertulis.

5 Shiode Hirokazu, *Japanese Investment in Southeast Asia: Three Malaysian Case Studies*, Hong Kong, Centre for the Progress of Peoples, 1989, hlm. 7. Untuk maklumat lanjut mengenai aktiviti lain warga Jepun di Tanah Melayu pada masa ini, sila lih. fail Setiausaha Kerajaan Negeri Selangor No. 3432/1907, *Application from a Japanese Company called the 'Nippon Goom Saibai Kaisha' for 640 acres of agricultural land in Rawang Mukim*, 20 Jun 1907. Lih. juga fail Setiausaha Kerajaan Negeri Selangor No. 3316/1908, *Information required by Japanese Consul re alienation of land for Rubber cultivation*, 26 Jun 1908. Lih. juga fail Setiausaha Kerajaan Negeri Selangor No. 663/1910, *Sanction to alienate about 300 acres of land in Kapar Mukim to about 100 Malay and Japanese applicants*, 4 Februari 1910.

6 Untuk maklumat lanjut mengenai Japanese Planters' Association, sila lih. R. L. German, *Handbook to British Malaya*, London, Malay States

Information Agency, 1937, hlm. 100. Lih. juga V. Thompson, Japan Frozen Out of British Malaya dlm. *Far Eastern Survey* 10 (20), 1941, hlm. 238. Ia ditubuhkan semula sebagai United Society of Johore Planters pada tahun 1934.

7 Lih. fail Setiausaha Kerajaan Negeri Selangor No. SECRETARIAT SELANGOR 5469/1913, *Permission to open a 'Japanese Rubber Planters Association'*, 29 Oktober 1913. esd ,i seri atry Noiation,ngorgeri Selangor NLIh. juga fail Setiausaha Kerajaan Negeri Selangor No. SECRETARIAT SELANGOR 5469/1913, *Rules of the Japanese Rubber Planters Association*, 30 Disember 1913.

8 Yoshimura Mako, Japanese Occupation and Economic Policy in Malaya dlm. *Sejarah - Jurnal Jabatan Sejarah Universiti Malaya* 10, 2002, hlm. 28.

9 Kee Yeh Siew, The Japanese in Malaya before 1942 dlm. *Journal of the South Seas Society* 20, 1965, hlm. 18-19.

10 Yuen Choy Leng, The Japanese Community in Malaya Before the Pacific War: Its Genesis and Growth dlm. *Journal of Southeast Asian Studies* 9 (2), 1978, hlm. 172. Lih. juga fail Setiausaha Kerajaan Negeri Kedah No. 477/1344, *Number of Visas granted at Nagasaki Consulate to Japanese emigrants to Straits Settlements and Malay States*, 4 September 1925. Kebanyakan pendatang Jepun di Negeri-negeri Selat dan Negeri-negeri Melayu berasal dari Kepulauan Loocho (Okinawa Ken). Mereka terlibat dalam industri kapal perikanan di kawasan pantai Tanah Melayu. Pekerja-pekerja mereka juga diambil daripada wilayah mereka sendiri. Peningkatan jumlah pendatang Jepun ke Tanah Melayu dalam tempoh ini juga berkaitan dengan perkembangan industri kapal perikanan. Lih. juga surat dari M. Paske Smith kepada H.M. Ambassador, Tokyo dlm. fail ibid. yang menyatakan pada tahun 1924, terdapat seramai 200 orang pendatang Jepun manakala pada tahun 1925, terdapat seramai 269 orang pendatang Jepun. Untuk maklumat lebih lanjut, sila lih. jadual bertajuk 'Number of visas granted at Nagasaki Consulate to Japanese emigrants to Straits Settlements and Malay States' dlm. fail ibid.

11 Ahmad Ali Seman, Perkembangan Perindustrian Perkapalan Moden Jepun Zaman Meiji: 1890-1912 dlm. *JEBAT* 19, 1991, hlm. 15-29.

12 Lih. V. Thompson, Malayan Iron Ore for Japan dlm. *Far Eastern Survey* 10 (11), 1941, hlm. 130. Antara tahun 1920 dan 1935, Jepun telah memperoleh aset penting dan lesen galian di Negeri-negeri Melayu Tidak Bersekutu dan mula meningkatkan bekalan mereka dari rantau tersebut. Duti ad valorem sebanyak 10% yang dikenakan ke atas eksport bijih dari Negeri-negeri Melayu Tidak Bersekutu adalah sumber penting untuk Terengganu dan Kelantan. Untuk maklumat lanjut mengenai operasi bijih besi TSK di Kedah, sila lih. fail Setiausaha Kerajaan Negeri Kedah No. 2389/1350, *Application by a Japanese firm [T.S.K.] for an exclusion Prospecting License for tin-ore on the Southern Shops of Gunong Jerai. Forward with respodnation. - Hantarkan Dan Recommend Permintaan Daripada Gudang Jepun [T.S.K.] Fasal Pinta*

Eksekutif Prospecting Lesen Hendak Mencari Bijihnya Di Atas Gunung Jerai. [Versi Melayu-Jawi], 9 November 1931 - 26 November 1933.

13 Mehmet Sami Denker, *Internationalization of the Malaysian Economy: Role of Japan*, Tesis Ph.D., Universiti Malaya, 1990, hlm. 70.

14 Fail British Adviser's Office Kelantan No. KELANTAN. 58/1941, *Asks that certain information may be supplied for the American Consul - General in regard to two Japanese operated iron mines- 1. Temangan Iron Mine & 2. Bukit Besi Iron Mine*, 24 Januari 1941.

15 Lih. surat dari British Adviser Kelantan kepada Sir Lewis Fermor bertarikh 9 April 1928. dlm. fail British Adviser's Office Kelantan No. 342/1938, *Proposed visit of Sir Lewis Fermor, to report on mining problems in Malaya*, 6 Jun 1938.

16 Mehmet Sami Denker, *Internationalization of the Malaysian Economy: Role of Japan*, Tesis Ph.D., Universiti Malaya, 1990, hlm. 70. Lih. juga F.M.S., *Annual Report on the Administration of the Mines Department and the Mining Industries*, t.tp., F.M.S., 1937, hlm. 71.

17 V. Thompson, *Malayan Iron Ore for Japan* dlm. *Far Eastern Survey* 10 (11) 1941, hlm. 130. Lih. juga fail British Adviser's Office Kelantan No. KELANTAN. 58/1941, *Asks that certain information may be supplied for the American Consul - General in regard to two Japanese operated iron mines- 1. Temangan Iron Mine & 2. Bukit Besi Iron Mine*, 24 Januari 1941.

18 Shiho Kato, *Syarikat Perlombongan Jepun di Malaya Sebelum Perang Dunia Kedua*, Tesis Ijazah Sarjana Sastera, Jabatan Pengajian Asia Tenggara, Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Universiti Malaya, 1992, hlm. 236.

19 Mehmet Sami Denker, *Internationalization of the Malaysian Economy: Role of Japan*, Tesis Ph.D., Universiti Malaya, 1990, hlm. 70-71.

20 Shiho Kato, *Syarikat Perlombongan Jepun di Malaya Sebelum Perang Dunia Kedua*, Tesis Ijazah Sarjana Sastera, Jabatan Pengajian Asia Tenggara, Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Universiti Malaya, 1992, 236-237, hlm. 240-241. Lih. juga Fail Tan Sri Datuk Haji Mubin Sheppard, *VISIT OF SULTAN OF TERENGGANU TO KEMAMAN, AT THE JAPANESE (T.S.K.) MINE, T.T.*, t.th., foto.

21 Yuen Choy Leng, *Japanese Rubber and Iron Investments in Malaya, 1900-1941* dlm. Wolf Mendl (pnyt.), *Japan And South East Asia: From the Meiji Restoration to 1945*, London, Routledge, 2001, hlm. 140.

22 K. S. Jomo (pnyt.), *Japan and Malaysian Development: In The Shadow of the Rising Sun*, London, Routledge, 1994, hlm. 1.

23 Lewis L. Fermor, *Report upon the Mining Industry of Malaya*, Kuala Lumpur, Government Press, 1939, hlm. 27.

24 G. C. Allen, *A Short Economic History of Modern Japan, 1867-1937*, Ed. ke-2, London, Praeger, 1962, hlm. 122.

25 Untuk maklumat lanjut mengenai jumlah bijih besi yang diimport dari Tanah Melayu ke Jepun antara tahun 1920-1945, sila lih. Shiho Kato,

- Syarikat Perlombongan Jepun di Malaya Sebelum Perang Dunia Kedua*, Tesis Ijazah Sarjana Sastera, Jabatan Pengajian Asia Tenggara, Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Universiti Malaya, 1992, hlm. 3.
- 26 Ibid., hlm. 4.
- 27 V. Thompson, Malayan Iron Ore for Japan dlm. *Far Eastern Survey* 10 (11), 1941, hlm. 130.
- 28 Yuen Choy Leng, Japanese Rubber and Iron Investments in Malaya, 1900-1941 dlm. Wolf Mendl (pnyt.), *Japan and South East Asia: From the Meiji Restoration to 1945*, London, Routledge, 2001, hlm. 139.
- 29 Shiho Kato, *Syarikat Perlombongan Jepun di Malaya Sebelum Perang Dunia Kedua*, Tesis Ijazah Sarjana Sastera, Jabatan Pengajian Asia Tenggara, Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Universiti Malaya, 1992, hlm. 5.
- 30 R.H.W. Reece, *The Name of Brooke: The End of White Rajah Rule in Sarawak*, Kuala Lumpur, Oxford University Press, 1982, hlm. 6-7.
- 31 Vernon L. Porritt, *British Colonial Rule in Sarawak 1946-1963*, South-East Asian Historical Monographs, Kuala Lumpur, Oxford University Press, 1997, hlm. 178.
- 32 Yutaka Shimomoto, Japanese Immigrants in Sarawak before the Pacific War dlm. *Brunei Museum Journal* 6 (2), 1986, hlm. 149, 156.
- 33 Yutaka Shimomoto & K. Ravi Mandalam (pnyt.), *Japanese Immigrants and Investments in North Borneo*, Kota Kinabalu, The Sabah Society, 2010, hlm. 37.
- 34 Yutaka Shimomoto, Japanese Immigrants in Sarawak before the Pacific War dlm. *Brunei Museum Journal* 6 (2), 1986, hlm. 152, 156.
- 35 Yutaka Shimomoto & K. Ravi Mandalam (pnyt.), *Japanese Immigrants and Investments in North Borneo*, Kota Kinabalu, The Sabah Society, 2010, hlm. 37.
- 36 *Ibid.*, hlm. 40-42.
- 37 *Ibid.*, hlm. 43.
- 38 Yutaka Shimomoto, Japanese Immigrants in Sarawak before the Pacific War dlm. *Brunei Museum Journal* 6 (2), 1986, hlm. 162.
- 39 Bob Reece, *Masa Jepun: Sarawak under the Japanese 1941-1945*, Kuching, Sarawak Literary Society, 1998, hlm. 10.
- 40 Yutaka Shimomoto, Japanese Immigrants in Sarawak before the Pacific War dlm. *Brunei Museum Journal* 6 (2), 1986, hlm. 152.
- 41 *Ibid.*, hlm. 150.
- 42 Yutaka Shimomoto & K. Ravi Mandalam (pnyt.), *Japanese Immigrants and Investments in North Borneo*, Kota Kinabalu, The Sabah Society, 2010, hlm. 19.
- 43 Untuk maklumat lanjut mengenai sejarah migrasi orang Jepun ke Borneo Utara, sila lih. Md. Saffie Abdul Rahim, *Jepun Di Borneo Utara: Migrasi dan Kegiatan Ekonomi 1884-1941*, Kota Kinabalu, Penerbit UMS, 2007, hlm. 51-87.

- 44 *Ibid.*, hlm. 218.
- 45 *Ibid.*, hlm. 223.
- 46 *Ibid.*, hlm. 223.
- 47 J. Tann Kok Aun, *I go East: Learning from the Japanese Experience*, Kuala Lumpur, Milimex Corporation Sdn. Bhd, 1982, hlm. 36. Untuk maklumat lanjut mengenai pembangunan industri tekstil Semenanjung Tanah Melayu, sila lihat Mehmet Sami Denker, *Internationalization of the Malaysian Economy: Role of Japan*, Tesis Ph.D., Universiti Malaya, 1990, hlm. 546-581.
- 48 Md. Ali Hasan, *Pelaburan Langsung Jepun di Malaysia*, Kertas kerja Kongres Sejarah Malaysia II - Sejarah dan Proses Pemantapan Negara Bangsa, Anjuran Persatuan Sejarah Malaysia dengan kerjasama Jabatan Sejarah UKM, Bilik Jumaah UKM, Bangi, 26-28 November 1996, hlm. 1.
- 49 Makoto Anazawa, Japanese Manufacturing Investment In Malaysia dlm. Jomo K.S. (pnyt.), *Japan and Malaysian Development: In the shadow of the rising sun*, London, Routledge, 1994, hlm. 75.
- 50 *The Straits Times*, 2 Mac 1961.
- 51 Nobuo Kawabe, Masalah dan Perspektif Pengurusan Jepun di Malaysia dlm. Shoichi Yamashita (pnyt.), *Pemindahan Teknologi dan Pengurusan Jepun Ke Negara-Negara ASEAN*, Kuala Lumpur, Dewan Bahasa dan Pustaka, 1993, hlm. 270.
- 52 *The Straits Times*, 9 Mei 1965.
- 53 Hideaki Ohta, Akihiro Tokuno & Ritsuko Takeuchi, Evolving Foreign Investment Strategies of Japanese Firms in Asia dlm. Nomura Research Institute & Institute of Southeast Asian Studies (pnyt.), *The new wave of Foreign Direct Investment in Asia*, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1995, hlm. 140.
- 54 *The Straits Times*, 9 Mei 1965.
- 55 Mohd bin Samsuddin, Perhubungan Awal Malaysia-Jepun 1957-1967 dlm. *Malaysia Dari Segi Sejarah* 23, 1995, hlm. 87.
- 56 *Ibid.*, hlm. 62. Untuk maklumat lanjut mengenai projek Malayawata, sila lihat Mohd bin Samsuddin, Perhubungan Awal Malaysia-Jepun 1957-1967 dlm. *Malaysia Dari Segi Sejarah* 23, 1995, hlm. 88.
- 57 *Ibid.*, hlm. 64.
- 58 Ryokichi Hirono, Japanese Private Investment in Asia dlm. Kernial S. Sandhu & Eileen P.T. Tang, (pnyt.), *Japan as an Economic Power and Its Implications for Southeast Asia*, Papers presented at a conference organized by the Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1974, hlm. 1.
- 59 Mohd. bin Samsudin, *Perhubungan Malaysia-Jepun 1957-1982*, Tesis Sarjana, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1988, hlm. 57.
- 60 Johan Saravanamuttu, The Look East Policy and Japanese Economic Penetration in Malaysia dlm. Jomo (pnyt.), *Mahathir's Economic Policies*,

Kuala Lumpur, INSAN, 1988, hlm. 15.

61 Sumanthy a/p Murugaiah, *Perdagangan Dan Pelaburan Jepun Di Negeri Sembilan 1957-1990*, Tesis Sarjana Muda, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1997/1998, hlm. 102.

62 Mohd. bin Samsudin, *Perhubungan Malaysia-Jepun 1957-1982*, Tesis Sarjana, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1988, hlm. 57.

63 J. Tann Kok Aun, *I go East: Learning from the Japanese Experience*, Kuala Lumpur, Milimex Corporation Sdn. Bhd, 1982, hlm. 36.

64 Ahmad Ali Seman, Hubungan Ekonomi Malaysia-Jepun: 1980-1990 dlm. Badriyah Haji Salleh & Tan Liok Ee (pnyt.), *Alam Pensejarahan: Dari Pelbagai Perspektif*, Kuala Lumpur, Dewan Bahasa dan Pustaka, 1996, hlm. 341.

65 Mehmet Sami Denker, The Evolution Of Japanese Investment In Malaysia dlm. Jomo K.S. (pnyt.), *Japan and Malaysian Development: In the shadow of the rising sun*, London, Routledge, 1994, hlm. 44.

66 Mehmet Sami Denker, *Internationalization of the Malaysian Economy: Role of Japan*, Tesis Ph.D., Universiti Malaya, 1990, hlm. 442.

67 Ryokichi Hirono, Japanese Private Investment in Asia dlm. Kernial S. Sandhu & Eileen P.T. Tang (pnyt.), *Japan as an Economic Power and Its Implications for Southeast Asia*, Papers presented at a conference organized by the Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1974, hlm. 2.

68 Mehmet Sami Denker, *Internationalization of the Malaysian Economy: Role of Japan*, Tesis Ph.D., Universiti Malaya, 1990, hlm. 442.

69 Tan Sock Cheong, *Bantuan Luar Amerika Syarikat dan Jepun Kepada Malaysia: Satu Perspektif Sejarah Perbandingan (1957-1980)*, Tesis Sarjana Muda, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1994, hlm. 91.

70 Mehmet Sami Denker, The Evolution Of Japanese Investment in Malaysia dlm. Jomo K.S. (pnyt.), *Japan and Malaysian Development: In the shadow of the rising sun*, London, Routledge, 1994, hlm. 45.

71 Sukadevan Prakash Lachmanan, *The Role of Japanese Direct Investment in Malaysian Manufacturing Sector*, Dissertation Master of Economics, Fakulti Ekonomi dan Pentadbiran, Universiti Malaya, 1999, hlm. 27.

72 Chee Peng Lim & Lee Poh Ping, *The Role of Japanese Direct Investment in Malaysia*, Occasional Paper no. 60, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1979, hlm. 10.

73 Mehmet Sami Denker, *Internationalization of the Malaysian Economy: Role of Japan*, Tesis Ph.D., Universiti Malaya, 1990, hlm. 446.

74 Untuk maklumat lanjut mengenai sejarah Sogo Shosha, sila lih. J. Tann Kok Aun, *I Go East: Learning from the Japanese Experience*, Kuala Lumpur, Milimex Corporation Sdn. Bhd, 1982, hlm. 57-93.

75 Chee Peng Lim & Lee Poh Ping, *The Role of Japanese Direct Investment in Malaysia*, Occasional Paper No. 60, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1979, hlm. 23.

76 Ryokichi Hirono, Japanese Private Investment in Asia dlm. Kernal S. Sandhu & Eileen P.T. Tang, (pnyt.), *Japan as an Economic Power and Its Implications for Southeast Asia*, Papers presented at a conference organized by the Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1974, hlm. 1.

77 Mohd. bin Samsudin, *Perhubungan Malaysia-Jepun 1957-1982*, Tesis Sarjana, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1988, hlm. 57.

78 Institute of Southeast Asian Studies, *The Future Pattern of Japanese Economic and Political Relations with Southeast Asia*, Current Issues Seminar Series No. 5, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1975, hlm. 44.

79 Makoto Anazawa, Japanese Manufacturing Investment In Malaysia dlm. Jomo K.S. (pnyt.), *Japan and Malaysian Development: In the shadow of the rising sun*, London, Routledge, 1994, hlm. 83.

80 Mohd. bin Samsudin, *Perhubungan Malaysia-Jepun 1957-1982*, Tesis Sarjana, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1988, hlm. 57.

81 Foo Lai-Reen Joanne, *Pelaburan Langsung Teknologi Tinggi Jepun Di Malaysia*, Tesis Sarjana Falsafah, Fakulti Sains dan Teknologi, Universiti Kebangsaan Malaysia, 2003, hlm. 12.

82 Lembaga Kemajuan Perindustrian Malaysia atau MIDA ialah sebuah agensi kerajaan yang ditubuhkan bagi memberi nasihat kepada kerajaan persekutuan dan negeri-negeri dalam dasar-dasar pembangunan perusahaan, memberi khidmat runding cara kepada syarikat-syarikat asing tentang sektor perusahaan di Malaysia, mengurus pelesenan perniagaan dan pengecualian tarif atau duti import, di samping menyelaras rancangan kemajuan industri.

83 Lih. Khadijah Md. Khalid & Lee Poh Ping, *Whither The Look East Policy*, Bangi, Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia, 2003, hlm. 63. Di bawah akta ini, industri-industri baru diberikan taraf perintis iaitu dikecualikan membayar cukai selama 5 tahun.

84 Md. Ali Hasan, *Pelaburan Langsung Jepun di Malaysia*, Kertas kerja Kongres Sejarah Malaysia II - Sejarah dan Proses Pemantapan Negara Bangsa, Anjuran Persatuan Sejarah Malaysia dengan kerjasama Jabatan Sejarah UKM, Bilik Jumaah UKM, Bangi, 26-28 November 1996, hlm. 5.

85 Mohd. bin Samsudin, *Perhubungan Malaysia-Jepun 1957-1982*, Tesis Sarjana, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1988, hlm. 57.

86 Institute of Southeast Asian Studies, *The Future Pattern of Japanese Economic and Political Relations with Southeast Asia*, Current Issues Seminar Series No. 5, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1975, hlm. 44.

- 87 F.C. Langdon, *Japan's Foreign Policy*, Vancouver, University of British Columbia Press, 1973, hlm. 9.
- 88 Mohd bin Samsuddin, Perhubungan Awal Malaysia-Jepun 1957-1967 dlm. *Malaysia Dari Segi Sejarah* 23, 1995, hlm. 76. Lih. juga *Malaysian Business*, Disember 1973, hlm. 33.
- 89 Tan Sock Cheong, *Bantuan Luar Amerika Syarikat dan Jepun Kepada Malaysia: Satu Perspektif Sejarah Perbandingan (1957-1980)*, Tesis Sarjana Muda, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1994, hlm. 87. Lih. juga ucapan Tun Abdul Razak tentang kepentingan Jepun kepada Malaysia dlm. *Malaysia, Foreign Affairs Malaysia* 4 (4), Kuala Lumpur, Ministry of Foreign Affairs, 1971, hlm. 34-35.
- 90 Kenyataan Tun Abdul Razak dlm. *Straits Echo*, 21 Januari 1984.
- 91 Lih. Woon Yoke Sun, *The Role of Japanese Direct Foreign Investment in the Malaysian Manufacturing Sector*, Dissertation Master of Economics, Fakulti Ekonomi dan Pentadbiran, Universiti Malaya, 1990, hlm. 77.
- 92 Mohd. bin Samsudin, *Perhubungan Malaysia-Jepun 1957-1982*, Tesis Sarjana, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1988, hlm. 89.
- 93 Chua Wee Meng, Comments on Professor Ichimura's Paper dlm. Institute of Southeast Asian Studies, *The Future of Japanese Economic and Political Relations with Southeast Asia*, Current Issues Seminar Series No. 5, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1975, Im. 45.
- 94 Ooi Loy Mui, *Sejarah Ekonomi Malaysia-Jepun: Kecenderungan Dasar Pandang Ke Timur Sehingga Membawa Kepada Penerapan Sistem Penglibatan Gaya Jepun di Malaysia Dari Tahun 1957-1980an*, Tesis Sarjana Muda Sastera, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1997/1998, hlm. 57-58.
- 95 Chua Wee Meng, Comments on Professor Ichimura's Paper dlm. Institute of Southeast Asian Studies, *The Future of Japanese Economic and Political Relations with Southeast Asia*, Current Issues Seminar Series No. 5, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1975, Im. 45.
- 96 Lih. Yoshi Tsurumi, *The Japanese Are Coming*, Cambridge, Massachusetts, Ballinger Publishing Co., 1976, hlm. 37. Yoshi Tsurumi menganggarkan menjelang tahun 1980, 2/3 dari keseluruhan pelaburan Jepun di luar negara adalah dalam sektor berorientasikan sumber.
- 97 Omar Haji Abd. Rahman, *Dasar Luar Malaysia: Satu Kajian Tentang Hubungan Ekonomi Dengan Negara-Negara China dan Jepun , 1979-1980*, Tesis Sarjana Muda, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1985/1986, hlm. 82.
- 98 Raitaro Nagai, Japanese Manufacturing Studies in Malaysia dlm. *ISIS Focus* 101, 1993, hlm. 22.
- 99 Mohd. bin Samsudin, *Perhubungan Malaysia-Jepun 1957-1982*, Tesis Sarjana, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1988, hlm.

90.

100 Ooi Loy Mui, *Sejarah Ekonomi Malaysia-Jepun: Kecenderungan Dasar Pandang Ke Timur Sehingga Membawa Kepada Penerapan Sistem Penglibatan Gaya Jepun di Malaysia Dari Tahun 1957-1980an*, Tesis Sarjana Muda Sastera, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1997/1998, hlm. 57.

101 Industri Jepun tidak semestinya berpindah ke Malaysia memandangkan terdapat banyak lagi negara membangun yang boleh dipilih. Contohnya Singapura yang popular sebagai pusat eksport. Tetapi oleh kerana perpindahan besar-besaran syarikat Jepun dalam mencari pusat berkos rendah, Malaysia mempunyai peluang baik untuk dipilih.

102 Foo Lai-Reen Joanne, *Pelaburan Langsung Teknologi Tinggi Jepun Di Malaysia*, Tesis Sarjana Falsafah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 2003, hlm. 15.

103 Rancangan Malaysia Kedua (1971-1975) merupakan satu rancangan pembangunan ekonomi yang diperkenalkan oleh kerajaan Malaysia dengan sasaran melaksanakan DEB. Tujuan rancangan ini diwujudkan adalah untuk menyusun semula masyarakat dan mengurangkan penguasaan masyarakat Cina dan orang-orangasing dalam sektor ekonomi di Malaysia sekaligus memperbaiki kedudukan ekonomi orang Melayu. Usaha Rancangan Malaysia Kedua juga adalah untuk mengalakkan penyertaan kaum bumiputera dalam bidang perusahaan dan perniagaan serta memodenkan kehidupan rakyat kawasan luar bandar. Kerajaan telah melaksanakan Lembaga Kemajuan Tanah Persekutuan (FELDA) yang meneruskan usahanya untuk membasmi kemiskinan di kawasan luar bandar dengan membuka dan memajukan tanah baru untuk pertanian dan penempatan semula. Selain itu, kerajaan juga membuka rancangan tanah yang bersepadu seperti Lembaga Kemajuan Terengganu Tengah (KETENGAH), Lembaga Kemajuan Johor Tenggara (KEJORA), Lembaga Kemajuan Pahang Tenggara (DARA) dan Lembaga Kemajuan Kelantan Selatan (KESEDAR). Kerajaan juga mengalakkan penyertaan kaum bumiputera dalam bidang perusahaan dan perniagaan melalui agensi-agensi seperti Perbadanan Pembangunan Bandar (UDA) dan Perbadanan Nasional Berhad (PERNAS). PERNAS bertujuan memajukan perniagaan kaum bumiputera manakala UDA pula membantu kaum bumiputera mendapatkan ruang niaga di bandar-bandar. Rancangan Malaysia Kedua menggantikan Rancangan Malaysia Pertama yang mempunyai tujuan sama iaitu menangani masalah kemiskinan di kalangan masyarakat Melayu. Namun begitu, Rancangan Malaysia Pertama dilihat kurang berjaya mengatasi isu kemiskinan ini, sehingga masalah ini menjadi salah satu penyebab berlakunya Peristiwa 13 Mei 1969 apabila rusuhan kaum tercetus di Kuala Lumpur. Pelaksanaan Rancangan Malaysia Kedua dilihat oleh sesetengah golongan sebagai berlebih-lebihan dalam usaha meningkatkan penglibatan masyarakat Melayu dalam sektor ekonomi di Malaysia. Kerajaan kemudiannya mengurangkan penekanan terhadap penstrukturan semula sosio-

ekonomi apabila rancangan ini berakhir.

104 Rancangan Malaysia Ketiga (1976-1980) dijalankan semasa tempoh DEB berlangsung, Rancangan Malaysia Ketiga mempunyai matlamat yang sama dengan Rancangan Malaysia Kedua iaitu membasmi kemiskinan dan menyusun semula masyarakat. Rancangan Malaysia Ketiga telah merancang program-program wilayah dan pembukaan tanah baru. Antara program-program wilayah dipergiatkan di bawah Rancangan Malaysia Ketiga ialah KETENGAH, KEJORA, DARA dan KESEDAR.

105 Ibid., hlm. 15.

106 Sukadevan Prakash Lachmanan, *The Role of Japanese Direct Investment in Malaysian Manufacturing Sector*, Dissertation Master of Economics, Fakulti Ekonomi dan Pentadbiran, Universiti Malaya, 1999, hlm. 28.

107 Nobuo Kawabe, Masalah dan Perspektif Pengurusan Jepun di Malaysia dlm. Shoichi Yamashita (pnyt.), *Pemindahan Teknologi dan Pengurusan Jepun Ke Negara-Negara ASEAN*, Kuala Lumpur, Dewan Bahasa dan Pustaka, 1993, hlm. 270.

108 *New Straits Times*, 23 Oktober 1974.

109 Shamsul Amri Baharuddin, RMK Tujuan dan Perlaksanaanya: Satu Penilaian Teoritis, Kuala Lumpur, Dewan Bahasa dan Pustaka, 1977, hlm. 104.

110 Ibid., hlm. 105. Untuk maklumat lanjut mengenai jumlah pelaburan Jepun dalam syarikat-syarikat pengeluaran di Malaysia antara tahun 1975 hingga 1977 dan pelaburan Jepun mengikut industri dalam syarikat-syarikat pengeluaran menjelang 31 Disember 1977, sila lih. fail 2/401/33, *Malaysia - Japan Economic Association (MAJECA)*, 25 Mac 1985.

111 Mohd. bin Samsudin, *Perhubungan Malaysia-Jepun 1957-1982*, Tesis Sarjana, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1988, hlm. 88. Untuk maklumat lanjut mengenai jenis-jenis perusahaan pembuatan Jepun di Malaysia pada tahun 1973, sila lih. Shamsul Amri Baharuddin, RMK Tujuan dan Perlaksanaanya: Satu Penilaian Teoritis, Kuala Lumpur, Dewan Bahasa dan Pustaka, 1977, hlm. 104.

112 It's Time To Think About What a Massive Japanese Presence Will Mean dlm. *Malaysian Business*, Disember 1973, hlm. 13.

113 Makoto Anazawa, Japanese Manufacturing Investment in Malaysia dlm. Jomo K.S. (pnyt.), *Japan and Malaysian Development: In the shadow of the rising sun*, London, Routledge, 1994, hlm. 81.

114 Chee Peng Lim & Lee Poh Ping, *The Role of Japanese Direct Investment in Malaysia*, Occasional Paper No. 60, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1979, hlm. 13.

115 Shamsul Amri Baharuddin, RMK Tujuan dan Perlaksanaanya: Satu Penilaian Teoritis, Kuala Lumpur, Dewan Bahasa dan Pustaka, 1977, hlm. 103.

116 Lih. kertas bertajuk Japanese Investment in Malaysia dlm. Fail Lembaga Kemajuan Perindustrian Malaysia (MIDA) No. 8000/30 JLD.

II, *MALAYSIAN INVESTMENT MISSION TO JAPAN 1978 - Malaysian Investment Promotion from 25 Oktober 1978 to 16 Januari 1979*, t.th., hlm. 2-3.

117 Chee Peng Lim & Lee Poh Ping, *The Role of Japanese Direct Investment in Malaysia*, Occasional Paper No. 60, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1979, Im. 11.

118 Ministry of Trade and Industry, *Trade Abroad*, Issue No. 5, Kuala Lumpur, The International Trade Division, Ministry of Trade and Industry, 1976, hlm. 5. Insentif ini memberikan pelepasan cukai sehingga 10 tahun kepada firma yang bersedia menempatkan operasi mereka di kawasan yang ditetapkan.

119 Johan Saravanamuttu, *The Look East Policy and Japanese Economic Penetration in Malaysia* dlm. Jomo (pnyt.), *Mahathir's Economic Policies*, Kuala Lumpur, INSA, 1988, hlm. 19.

120 Nooriah Yusof, *Pelaburan Langsung Asing dan Pembangunan Industri Barangan Elektrik dan Elektronik di Negeri Pulau Pinang, 1970-2007* dlm. *Kemanusiaan* 18 (2), 2011, hlm. 55.

121 Makoto Anazawa, *Japanese Manufacturing Investment in Malaysia* dlm. K.S. Jomo (pnyt.), *Japan and Malaysia Development: In the shadow of the rising sun*, London, Routledge, 1994, hlm. 81.

122 Lih. *ibid.*, hlm. 99. Sebagai contoh, Matsushita Industrial Corporation, Matsushita Electronic Components, Tamura Electronics dan Toko Electronics berada di Zon Perdagangan Bebas Sungai Way, Toshiba Electronics (M) berada di Zon Perdagangan Bebas Telok Panglima Garang.

123 Ooi Loy Mui, *Sejarah Ekonomi Malaysia-Jepun: Kecenderungan Dasar Pandang Ke Timur Sehingga Membawa Kepada Penerapan Sistem Penglibatan Gaya Jepun di Malaysia Dari Tahun 1957-1980an*, Tesis Sarjana Muda Sastera, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1997/1998, hlm. 46.

124 Chee Peng Lim & Lee Poh Ping, *The Role of Japanese Direct Investment in Malaysia*, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1979, hlm. 19, 22.

125 Md. Ali Hasan, *Pelaburan Langsung Jepun di Malaysia*, Kertas kerja Kongres Sejarah Malaysia II - Sejarah dan Proses Pemantapan Negara Bangsa, Anjuran Persatuan Sejarah Malaysia dengan kerjasama Jabatan Sejarah UKM, Bilik Jumaah UKM, Bangi, 26-28 November 1996, hlm. 8.

126 Makoto Anazawa, *Japanese Manufacturing Investment in Malaysia* dlm. Jomo K.S. (pnyt.), *Japan and Malaysian Development: In the shadow of the rising sun*, London, Routledge, 1994, hlm. 82.

127 J. Tann Kok Aun, *I Go East: Learning From The Japanese Experience*, Kuala Lumpur, Milimex Corporation Sdn. Bhd, 1982, hlm. 36.

128 Malaysian Industrial Development Authority, *Malaysia Industrial Digest* 13, Kuala Lumpur, Malaysian Industrial Development Authority, 1980,

hlm. 2.

129 Fail Lembaga Kemajuan Perindustrian Malaysia No. PPJ 534 SK. 47, *Malaysia-Japan Economic Association / Japan-Malaysia Economic Association (Majeca / Jameca)*, t.th. Untuk maklumat lanjut mengenai senarai syarikat-syarikat di Semenanjung Malaysia dengan kepentingan Jepun menjelang bulan April 1979, sila lih. jadual bertajuk Malaysian Companies With Japanese Interests As At April, 1979 dlm fail ibid., hlm. 1-27.

130 J. Tann Kok Aun, *I Go East: Learning From The Japanese Experience*, Kuala Lumpur, Milimex Corporation Sdn. Bhd, 1982, hlm. 36.

131 Ooi Loy Mui, *Sejarah Ekonomi Malaysia Jepun: Kecenderungan Dasar Pandang Ke Timur Sehingga Membawa Kepada Penerapan Sistem Penglibatan Gaya Jepun di Malaysia Dari Tahun 1957-1980an*, Tesis Sarjana Muda Sastera, Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1997/1998, hlm. 60.

132 J. Tann Kok Aun, *I Go East: Learning from the Japanese Experience*, Kuala Lumpur, Milimex Corporation Sdn. Bhd, 1982, hlm. 37.

133 Ibid., hlm. 37.

134 Chee Peng Lim, *Industrial Development: An Introduction to the Malaysian Industrial Master Plan*, Petaling Jaya, Pelanduk Publications Sdn. Bhd., 1987, hlm. 115.

135 J. Tann Kok Aun, *I Go East: Learning from the Japanese Experience*, Kuala Lumpur, Milimex Corporation Sdn. Bhd, 1982, hlm. 70.

136 Untuk senarai nama syarikat usahasama Mitsui di Malaysia, sila lih. ibid., hlm. 76.

137 Untuk senarai nama syarikat usahasama C. Itoh di Malaysia, sila lih. ibid., hlm. 80.

138 Untuk senarai nama syarikat usahasama Marubeni di Malaysia, sila lih. ibid., hlm. 83.

139 Untuk senarai nama syarikat usahasama Sumitomo di Malaysia, sila lih. ibid., hlm. 86.

140 Ibid., hlm. 88.

141 Ibid., hlm. 92.

142 Untuk senarai nama syarikat usahasama Kanematsu-Gosho di Malaysia, sila lih. ibid., hlm. 91.

143 Ibid., hlm. 114-115.

144 Ibid., hlm. 115-116.

145 Ibid., hlm. 36.

146 Untuk maklumat lanjut, sila lih. Zainul Ariff Hussain, *The Malaysian Look East Policy: A Public Policy Perspective*, Kangar, Penerbit Universiti Malaysia Perlis, 2011, hlm. 145.

147 Mehmet Sami Denker, The Evolution of Japanese Investment in Malaysia dlm. Jomo K.S. (pnyt.), *Japan and Malaysian Development: In the shadow of the rising sun*, London, Routledge, 1994, hlm. 55. Untuk maklumat

lanjut mengenai syarikat-syarikat perdagangan Jepun di Malaysia menjelang bulan April 1980, syarikat-syarikat pembuatan Jepun di Semenanjung Malaysia menjelang bulan April 1980, syarikat-syarikat berkaitan Jepun di Malaysia menjelang bulan April 1980, syarikat-syarikat gabungan Jepun di Semenanjung Malaysia menjelang bulan April 1980, sila lih. J. Tann Kok Aun, *I Go East: Learning from the Japanese Experience*, Kuala Lumpur, Milimex Corporation Sdn. Bhd., 1982, hlm. 233-248.

148 Mehmet Sami Denker, *Internationalization of the Malaysian Economy: Role of Japan*, Tesis Ph.D., Universiti Malaya, 1990, hlm. 447.

149 Nooriah Yusof, Pelaburan Langsung Asing dan Pembangunan Industri Barangan Elektrik dan Elektronik di Negeri Pulau Pinang, 1970-2007 dlm. *Kemanusiaan* 18 (2), 2011, hlm. 55.

150 Makoto Anazawa, Japanese Manufacturing Investment In Malaysia dlm. Jomo K.S. (pnyt.), *Japan and Malaysian Development: In the shadow of the rising sun*, London, Routledge, 1994, hlm. 81.

151 Chua Wee Meng, Comments on Professor Ichimura's Paper dlm. Institute of Southeast Asian Studies, *The Future Pattern of Japanese Economic and Political Relations with Southeast Asia*, Current Issues Seminar Series No. 5, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 1975, hlm. 45.

Rujukan

Sumber Primer

Fail British Adviser's Office Kelantan No. 342/1938. 1938. *Proposed visit of Sir Lewis Fermor, to report on mining problems in Malaya*, 6 Jun 1938.

Fail British Adviser's Office Kelantan No. KELANTAN. 58/1941. 1941. *Asks that certain information may be supplied for the American Consul - General in regard to two Japanese operated iron mines- 1. Temangan Iron Mine & 2. Bukit Besi Iron Mine*, 24 Januari 1941.

Fail Lembaga Kemajuan Perindustrian Malaysia No. PPJ 534 SK. 47. t.th. *Malaysia-Japan Economic Association / Japan-Malaysia Economic Association (Majeca / Jameca)*.

Fail Lembaga Kemajuan Perindustrian Malaysia (MIDA) No. 8000/30 JLD. II. t.th. *MALAYSIAN INVESTMENT MISSION TO JAPAN 1978 - Malaysian Investment Promotion from 25 Oktober 1978 to 16 Januari 1979*.

Fail Setiausaha Kerajaan Negeri Kedah No. 477/1344. 1925. *Number of Visas granted at Nagasaki Consulate to Japanese emigrants to Straits Settlements and Malay States*, 4 September 1925.

Fail Setiausaha Kerajaan Negeri Kedah No. 2389/1350. 1933. *Application by a Japanese firm [T.S.K] for an exclusion Prospecting License for tin-ore on the Southern Shops of Gunong Jerai. Forward with respondation. - Hantarkan Dan Recommend Permintaan Daripada Gudang Jepun*

[T.S.K.] *Fasal Pinta Eksekutif Prospecting Lesen Hendak Mencari Bijihnya Di Atas Gunung Jerai. [Versi Melayu-Jawi]*, 9 November 1931 - 26 November 1933.

- Fail Setiausaha Kerajaan Negeri Selangor No. 3432/1907. 1907. *Application from a Japanese Company called the 'Nippon Goom Saibai Kaisha' for 640 acres of agricultural land in Rawang Mukim*, 20 Jun 1907.
- Fail Setiausaha Kerajaan Negeri Selangor No. 3316/1908. 1908. *Information required by Japanese Consul re alienation of land for Rubber cultivation*, 26 Jun 1908.
- Fail Setiausaha Kerajaan Negeri Selangor No. 663/1910. 1910. *Sanction to alienate about 300 acres of land in Kapar Mukim to about 100 Malay and Japanese applicants*, 4 Februari 1910.
- Fail Setiausaha Kerajaan Negeri Selangor No. SECRETARIAT SELANGOR 5469/1913. 1913. *Permission to open a 'Japanese Rubber Planters Association'*, 29 Oktober 1913.
- Fail Setiausaha Kerajaan Negeri Selangor No. SECRETARIAT SELANGOR 5469/1913. 1913. *Rules of the Japanese Rubber Planters Association*, 30 Disember 1913.
- Fail Setiausaha Kerajaan Negeri Sembilan No. K.P. 1188-1910. 1910. *Application by Y. Tatematsu, a Japanese man, for 55 acres of state land at Senaling for para rubber cultivation*, 22 April 1910.
- Fail Setiausaha Kerajaan Negeri Sembilan No. FEDERAL 1769-1910. 1910. *Failure of the Japanese Coffee Estate to pay an instalment of \$2000, including interest, which was due on the 1st June, '10. Reports :-*, 13 Jun 1910.
- Fail Tan Sri Datuk Haji Mubin Sheppard. t.th. *VISIT OF SULTAN OF TERENGGANU TO KEMAMAN, AT THE JAPANESE (T.S.K.) MINE, T.T.*
- F.M.S. 1937. *Annual Report on the Administration of the Mines Department and the Mining Industries*. F.M.S.: t.pt.
- New Straits Times*. 1974. 23 Oktober.
- Straits Echo*. 1984. 21 Januari.
- The Straits Times*. 1961. 2 Mac.
- The Straits Times*. 1965. 9 Mei.

Sumber Sekunder

- Ahmad Ali Seman. 1991. *Perkembangan Perindustrian Perkapalan Moden Jepun Zaman Meiji: 1890-1912*. *JEBAT* 19: 15-29.
- Ahmad Ali Seman. 1996. *Hubungan Ekonomi Malaysia-Jepun: 1980-1990*. Dlm. Badriyah Haji Salleh & Tan Liok Ee (pnyt.). *Alam Pensejarahan: Dari Pelbagai Perspektif*, hlm. 333-351. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Allen, G.C. 1962. *A Short Economic History of Modern Japan, 1867-1937*. Ed.

- ke-2. London: Praeger.
- Chee Peng Lim & Lee Poh Ping. 1979. *The Role of Japanese Direct Investment in Malaysia*. Occasional Paper No. 60. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Chee Peng Lim & Lee Poh Ping. 1983. Japanese Direct Investment in Malaysia, with Special Reference to Japanese Joint Ventures. Dlm. Sueo Sekiguchi (pnyt.). *ASEAN-Japan Relations Investment*, hlm. 61-92. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Chee Peng Lim. 1987. *Industrial Development: An Introduction to the Malaysian Industrial Master Plan*. Petaling Jaya: Pelanduk Publications Sdn. Bhd.
- Chew Soon Beng & Pushpa Thambipillai. 1981. Japan and Southeast Asia. Dlm. Manfred Pohl (pnyt.). *Japan 1980/81: Politics and Economy*. Issued under the auspices of the Institute of Asian Affairs and Institute of Southeast Asian Studies, hlm. 151-194. Singapore: Maruzen Asia.
- Chua Wee Meng. 1975. Comments on Professor Ichimura's Paper. Dlm. Institute of Southeast Asian Studies. *The Future Pattern of Japanese Economic and Political Relations with Southeast Asia*. Current Issues Seminar Series No. 5, hlm. 36-48. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Fermor, Lewis L. 1939. *Report upon the Mining Industry of Malaya*. Kuala Lumpur: Government Press.
- Foo Lai-Reen Joanne. 2003. *Pelaburan Langsung Teknologi Tinggi Jepun Di Malaysia*. Tesis Sarjana Falsafah. Fakulti Sains dan Teknologi, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- German, R.L. 1937. *Handbook to British Malaya*. London: Malay States Information Agency.
- Hideaki Ohta, Akihiko Tokuno & Ritsuko Takeuchi. 1995. Evolving Foreign Investment Strategies of Japanese Firms in Asia. Dlm. Nomura Research Institute & Institute of Southeast Asian Studies (pnyt.). *The new wave of Foreign Direct Investment in Asia*, hlm. 43-63. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Institute of Southeast Asian Studies. 1975. *The Future Pattern of Japanese Economic and Political Relations with Southeast Asia*. Current Issues Seminar Series No. 5. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Johan Saravanamuttu. 1988. The Look East Policy and Japanese Economic Penetration in Malaysia. Dlm. Jomo, K.S. (pnyt.). *Mahathir's Economic Policies*, hlm. 4-28. Kuala Lumpur: INSAN.
- Jomo, K.S. (pnyt.). 1994. *Japan and Malaysian Development: In the Shadow of the Rising Sun*. London: Routledge.
- J. Tann Kok Aun. 1982. *I Go East: Learning from the Japanese Experience*. Kuala Lumpur: Milimex Corporation Sdn. Bhd.
- Kassim bin Thukiman. 1992. *Penglibatan Orang-orang Jepun dalam Sektor*

- Ekonomi di Negeri Johor pada awal abad ke-20. *Jebat: Malaysian Journal of History, Politics and Strategic Studies* 20: 57-73.
- Kee Yeh Siew. 1965. The Japanese in Malaya before 1942. *Journal of the South Seas Society* 20: 48-88.
- Khadijah Md. Khalid & Lee Poh Ping. 2003. *Whither The Look East Policy*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Khong Kim Hoong 2001. Malaysia-Japan Relations in the 1980s. Dlm. Wolf Mendl (pnyt.). *Japan and South East Asia Volume II: The Cold War Era 1947-1989 and Issues at the End of the Twentieth Century*, hlm. 334-346. London: Routledge.
- Kiyoshi Kojima. 1978. *Direct Foreign Investment: A Japanese Model of Multinational Business Operations*. London: Croom Helm.
- Kratoska, Paul H. 1998. *The Japanese Occupation of Malaya 1941-1945: A Social and Economic History*. London: C. Hurst & Co. Publishers.
- Lujijah @ Zuraidah Timbun. 1987/88. *Sejarah Perkembangan Perusahaan Pembalakan Di Negeri Sabah (Borneo Utara) Sebelum Perang Dunia Kedua 1881-1941*. Tesis Sarjana Muda Sastera. Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Makoto Anazawa. 1994. Japanese Manufacturing Investment in Malaysia. Dlm. Jomo, K.S. (pnyt.). *Japan and Malaysian Development: In the shadow of the rising sun*, hlm. 75-101. London: Routledge.
- Malaysia. 1971. *Foreign Affairs Malaysia* 4 (4). Kuala Lumpur: Ministry of Foreign Affairs.
- Malaysian Business*. Disember 1973.
- Malaysian Industrial Development Authority. 1980. *Malaysia Industrial Digest* 13. Kuala Lumpur: Malaysian Industrial Development Authority.
- Md. Ali Hasan. 1996. *Pelaburan Langsung Jepun di Malaysia*. Kertas kerja Kongres Sejarah Malaysia II - Sejarah dan Proses Pemantapan Negara Bangsa. Anjuran Persatuan Sejarah Malaysia dengan kerjasama Jabatan Sejarah UKM. Bilik Jumaah UKM, Bangi. 26-28 November.
- Md. Saffie bin Abdul Rahim. 2005. *Sejarah Kegiatan Ekonomi Orang Jepun di Borneo Utara sebelum Perang Dunia Kedua (1890-1941)*. Tesis Sarjana Sastera. Sekolah Sains Sosial, Universiti Malaysia Sabah.
- Md. Saffie Abdul Rahim. 2007. *Jepun di Borneo Utara: Migrasi dan Kegiatan Ekonomi 1884-1941*. Kota Kinabalu: Penerbit UMS.
- Mehmet Sami Denker. 1990. *Internationalization of the Malaysian Economy: Role of Japan*. Tesis Ph.D. Universiti Malaya.
- Mehmet Sami Denker. 1994. The Evolution of Japanese Investment in Malaysia. Dlm. Jomo, K.S. (pnyt.). *Japan and Malaysian Development: In the shadow of the rising sun*, hlm. 44-74. London: Routledge.
- Ministry of Trade and Industry. 1976. *Trade Abroad*. Issue No. 5. Kuala Lumpur: The International Trade Division, Ministry of Trade and Industry.

- Mohamad Isa Othman. 1992. *Pendudukan Jepun di Tanah Melayu 1942-1945 (Tumpuan di Negeri Kedah)*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Mohammad Raduan b. Mohd. Ariff. 2000. *Dari Pemungutan Tripang ke Penundaan Undang: Sejarah Perkembangan Perusahaan Perikanan di Borneo Utara 1750-1990*. Kuala Lumpur: Universiti Malaya.
- Mohd. bin Samsudin. 1988. *Perhubungan Malaysia-Jepun 1957-1982*. Tesis Sarjana. Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mohd bin Samsuddin. 1995. Perhubungan Awal Malaysia-Jepun 1957-1967. *Malaysia Dari Segi Sejarah* 23: 66-89.
- Nobuo Kawabe. 1993. Masalah dan Perspektif Pengurusan Jepun di Malaysia. Dlm. Soichi Yamashita (pnyt.). *Pemindahan Teknologi Dan Pengurusan Jepun Ke Negara-Negara ASEAN*, hlm. 269-300. Terj. Nazlifa Md. Ali. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa Dan Pustaka.
- Noihin Garam @ Noraiha Abdullah. 1990. *Sejarah Perkembangan Pertanian Perladangan Zaman Syarikat Berpiagam Borneo Utara Di Sabah (1881-1941)*. Tesis Sarjana Muda Sejarah. Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Nooriah Yusof. 2011. Pelaburan Langsung Asing dan Pembangunan Industri Barangan Elektrik dan Elektronik di Negeri Pulau Pinang, 1970-2007. *Kemanusiaan* 18 (2): 43-74.
- Omar Haji Abd. Rahman. 1985/1986. *Dasar Luar Malaysia: Satu Kajian Tentang Hubungan Ekonomi Dengan Negara-Negara China dan Jepun, 1979-1980*. Tesis Sarjana Muda. Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Ooi Keat Gin. 2010. *The Japanese Occupation of Borneo, 1941-1945*. Routledge Studies in the Modern History of Asia. London: Routledge.
- Ooi Loy Mui. 1997/1998. *Sejarah Ekonomi Malaysia-Jepun: Kecenderungan Dasar Pandang Ke Timur Sehingga Membawa Kepada Penerapan Sistem Penglibatan Gaya Jepun di Malaysia Dari Tahun 1957-1980an*. Tesis Sarjana Muda Sastera. Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Porritt, Vernon L. 1997. *British Colonial Rule in Sarawak 1946-1963*. South-East Asian Historical Monographs. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Raitaro Nagai. 1993. Japanese Manufacturing Studies in Malaysia. *ISIS Focus* 101: 24.
- Reece, B. 1998. *Masa Jepun: Sarawak under the Japanese 1941-1945*. Kuching: Sarawak Literary Society.
- Reece, R.H.W. 1982. *The Name of Brooke: The End of White Rajah Rule in Sarawak*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Ryokichi Hirono. 1974. Japanese Private Investment in Asia. Dlm. Sandhu, Kernial S. & Tang, Eileen P.T. (pnyt.). *Japan As An Economic*

- Power And Its Implications For Southeast Asia*. Papers presented at a conference organized by the Institute of Southeast Asian Studies, hlm. 1-18. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Sabihah Osman. 1998. Japanese economic activities in North Borneo from the 1890s until 1941. *Journal of Southeast Asian Studies* 29 (1): 24-43.
- Shakila Yacob. 2008. *The United States and the Malaysian Economy*. London: Routledge.
- Shamsul Amri Baharuddin. 1977. *RMK Tujuan dan Perlaksanaanya: Satu Penilaian Teoritis*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Shiho Kato. 1992. *Syarikat Perlombongan Jepun di Malaya Sebelum Perang Dunia Kedua*. Ijazah Sarjana Sastera. Jabatan Pengajian Asia Tenggara, Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Universiti Malaya.
- Shiode Hirokazu. 1989. *Japanese Investment in Southeast Asia: Three Malaysian Case Studies*. Hong Kong: Centre for the Progress of Peoples.
- Sukadevan Prakash Lachmanan. 1999. *The Role of Japanese Direct Investment in Malaysian Manufacturing Sector*. Dissertation Master of Economics. Fakulti Ekonomi dan Pentadbiran, Universiti Malaya.
- Sumanthy a/p Murugaiah. 1997/1998. *Perdagangan Dan Pelaburan Jepun Di Negeri Sembilan 1957-1990*. Tesis Sarjana Muda. Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Tan Sock Cheong. 1994. *Bantuan Luar Amerika Syarikat dan Jepun Kepada Malaysia: Satu Perspektif Sejarah Perbandingan (1957-1980)*. Tesis Sarjana Muda. Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Terutomo Ozawa. 1979 *Multinationalism, Japanese Style: The Political Economy of Outward Dependency*. Princeton: Princeton University Press.
- Thompson, V. 1941. Malayan Iron Ore for Japan. *Far Eastern Survey* 10 (11): 130-131.
- Thompson, V. 1941. Japan Frozen Out of British Malaya. *Far Eastern Survey* 10 (20): 238-239.
- Woon Yoke Sun. 1990. *The Role of Japanese Direct Foreign Investment in the Malaysian Manufacturing Sector*. Dissertation Master of Economics. Fakulti Ekonomi dan Pentadbiran, Universiti Malaya.
- Yoshimura Mako. 2008. Japan's Economic Policy for Occupied Malaya. Dlm. Yoji Akashi & Yoshimura Mako (pnyt.). *New Perspectives on the Japanese Occupation in Malaya and Singapore, 1941-1945*, hlm. 113-138. Singapore: NUS Press.
- Yoshimura Mako. 2002. Japanese Occupation and Economic Policy in Malaya. *Sejarah - Jurnal Jabatan Sejarah Universiti Malaya* 10: 21-51.
- Yoshi Tsurumi. 1976. *The Japanese are Coming: A Multinational Interaction of Firms and Politics*. Massachusetts: Ballinger Publishing Company.
- Yuen Choy Leng. 1973. *Expansion of Japanese Interest in Malaya 1940-41*.

- Tesis Sarjana Sejarah. Jabatan Sejarah, Universiti Malaya.
- Yuen Choy Leng. 1974. Japanese Rubber and Iron Investments in Malaya, 1900-1941. *Journal of Southeast Asian Studies* 5 (1): 18-36.
- Yuen Choy Leng. 1978. The Japanese Community in Malaya Before the Pacific War: Its Genesis and Growth. *Journal of Southeast Asian Studies* 9 (2): 163-179.
- Yuen Choy Leng. 2001. Japanese Rubber and Iron Investments in Malaya, 1900-1941. Dlm. Wolf Mendl (pnyt.). *Japan and South East Asia: From the Meiji Restoration to 1945*, hlm. 126-148. London: Routledge.
- Yutaka Shimomoto. 1986. Japanese Immigrants in Sarawak before the Pacific War. *Brunei Museum Journal* 6 (2): 148-163.
- Yutaka Shimomoto. 1991. Japanese Immigrants in Tawau, British North Borneo. *Sabah Museum and Archives Journal* 1 (3): 13-34.
- Yutaka Shimomoto & Mandalam, K. Ravi (pnyt.). 2010. *Japanese Immigrants and Investments in North Borneo*. Kota Kinabalu: The Sabah Society.
- Zainul Ariff Hussain. 2011. *The Malaysian Look East Policy: A Public Policy Perspective*. Kangar: Penerbit Universiti Malaysia Perlis.

Nota Biografi

Uqbah Iqbal (emel: uqbah@siswa.ukm.edu.my) adalah pelajar Ijazah Doktor Falsafah di Program Sejarah, Pusat Pengajian Sejarah, Politik dan Strategi, Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM) dalam bidang Sejarah. Beliau memperolehi Ijazah Sarjana Muda Hubungan Antarabangsa dari UKM dan Sarjana Pentadbiran Perniagaan dari UNITEN. Minat penyelidikan beliau adalah dalam bidang sejarah politik, sosial dan ekonomi.

Nordin Hussin (emel: nordin@ukm.edu.my) adalah Profesor di Program Sejarah, Pusat Pengajian Sejarah, Politik dan Strategi, Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM) dalam bidang sejarah kolonial British dan Belanda di Malaysia dan Asia Tenggara. Beliau memperolehi Ijazah Sarjana Muda dari UM, Sarjana Falsafah dari University of East Anglia dan PhD dari Vrije Universiteit Amsterdam. Mula berkhidmat sebagai Pensyarah di UKM pada tahun 1985. Minat penyelidikan beliau adalah dalam bidang sejarah sosial dan ekonomi semasa zaman kolonial.

Ahmad Ali Seman (emel: aasw@ukm.edu.my) adalah Pensyarah Kanan di Program Sejarah, Pusat Pengajian Sejarah, Politik dan Strategi, Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM) dalam bidang sejarah awal dan moden Jepun, pengantar dan metodologi sejarah, sejarah Asia Pasifik dan pendidikan sejarah Malaysia. Beliau memperolehi Ijazah Sarjana Muda dari UM, Sarjana Falsafah dari Universiti Meiji dan PhD dari UKM. Mula berkhidmat sebagai Pensyarah

pada tahun 1991. Minat penyelidikan beliau adalah dalam bidang sejarah awal dan moden Jepun, pengantar dan metodologi sejarah, sejarah Asia Pasifik dan pendidikan sejarah Malaysia.